

USAID | **УКРАЇНА**
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

ЗВІТ

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ І ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ

Контракт № 72012121C00002, Запит/Запит на придбання/Проект № REQ-121-21-000006

Програма «Справедливість для всіх»

Офіс USAID: Відділ сприяння розвитку демократії та врядування

Автор: Тетяна Цувіна, д.ю.н., експертка Програми «Справедливість для всіх»

Надано:

Кімонікс Інтернешнл Інк.

ДИСКЛЕЙМЕР

Погляди авторів, викладені у даній публікації, не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або Уряду Сполучених Штатів Америки.

ЗМІСТ

I. Вступ	2
II. Поняття конфлікту інтересів та його види	4
III. Процесуальний конфлікт інтересів та процедура відводу (самовідводу) суддів як механізм його врегулювання.....	5
IV. Поза процесуальний конфлікт інтересів та механізм його врегулювання	17
V. Наслідки порушення законодавства щодо врегулювання процесуального та поза процесуального конфлікту інтересів: процесуальні наслідки, дисциплінарна і адміністративна відповідальність суддів.....	23
VI. Висновки та рекомендації.....	32

I. ВСТУП

Аналітичний звіт містить результати експертного дослідження механізмів врегулювання конфлікту інтересів в діяльності суддів, яке було проведене за сприяння Програми “Справедливість для всіх” Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Метою цього дослідження є аналіз механізмів врегулювання процесуального та поза процесуального конфліктів інтересів в діяльності суддів, а також вивчення наслідків порушення правил врегулювання конфлікту інтересів в контексті дисциплінарної та адміністративної відповідальності суддів в Україні.

Поняття конфлікту інтересів у діяльності суддів безпосередньо пов’язане із поняттям неупередженості/безсторонності суду, в основі розуміння якої лежить ідея того, що ніхто не може бути суддею у власній справі й не повинен бути зацікавленим у результатах розгляду справи, яку він розглядає (*ne mo judex in sua causa debet esse*)¹. Міжнародні стандарти неупередженості суду містяться в багатьох міжнародних документах, зокрема Загальній декларації прав людини (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 14), Основних принципах незалежності судових органів, схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної асамблеї ООН від 29.11 та 13.12.1985 р. (ст. 2)², Загальній (Універсальній) хартії судді, ухваленій Центральною Радою Міжнародної асоціації суддів в м. Тайпеї (Тайвань) 17.11.1999 р. (ст. 5)³, Бангалорських принципах поведінки суддів від 2006 р. (Принцип 2)⁴, Європейській хартії про статус суддів від 10.07.1998 р. (п.п. 1.1, 2.1, 2.3, 3.2, 4.2, 4.3, 6.1)⁵, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ), Рекомендації КМРС R (94)12 щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13.10.1994 р. (Принцип I, п. 2d)⁶, Рекомендації КМРС CM/Rec (2010) 12 щодо суддів: незалежність, ефективність та обов’язки від 17.11.2010 р.⁷, Висновку КРЄС № 1 (2001) про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів від 01.01.2001 р. (п. 12)⁸, Висновку КРЄС № 3

---

¹ Jacobs L. Tribunal Independence and Impartiality: Rethinking the Theory after Bell and Ocean Port Hotel – A Call for Empirical Analysis. *Dialogue between Courts and Tribunals – Essays in Administrative Law and Justice (2001-2007)*. Les Éditions Thémis, 2008. P. 47–48.

² Basic Principles on the Independence of the Judiciary, adopted by the 7th United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from 26 August to 6 September 1985 and endorsed by General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13.12.1985. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/independencejudiciary.aspx>.

³ The Universal Charter of the Judge. Taiwan, 17 November 1999. URL: https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/the_universal_charter_of_the_judge/universal_charter_2017_english.pdf.

⁴ The Bangalore Principles of Judicial Conduct. E/CN.4/2003/65. The Hague, 25–26 November 2002. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf.

⁵ European Charter on the Statute for Judges and Explanatory Memorandum, DAJ/DOC (98) 23. Strasbourg, 8-10 November 1998. URL: <https://rm.coe.int/16807473ef>.

⁶ Recommendation № R (94) 12 of the Committee of Ministers to Member States on the Independence, Efficiency and Role of Judges, adopted on 13.10.1994. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804c84e2>.

⁷ Recommendation CM/Rec (2010) 12 of the Committee of Ministers to Member States on Judges: Independence, Efficiency and Responsibilities, adopted on 17.11.2010. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805afb78.

⁸ Opinion № 1 (2001) of the CCJE to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Standards concerning the Independence of the Judiciary and the Irremovability of Judges. Strasbourg, 23 November 2001. URL: <https://rm.coe.int/1680747830>.

(2002) про принципи та правила, що регулюють професійну поведінку суддів (п. 27)⁹ тощо.

У національному законодавстві неупередженість/безсторонність суду не згадується на конституційному рівні як окрема засада судочинства. Водночас згадка про необхідність розгляду справ неупереджено міститься у тексті присяги судді (ч. 1 ст. 57 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»), а справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення справ визнається завданням цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства (ч. 1 ст. 2 ЦПК, ч. 1 ст. 2 ГПК, ч. 1 ст. 2 КАС, ч. 1 ст. 2 КПК). Крім того, у процесуальних кодексах міститься вказівка на необхідність для суду зберігати об'єктивність і неупередженість (ч. 5 ст. 12 ЦПК, ч. 5 ст. 13 ГПК), а обставини, що викликають сумніви в неупередженості або об'єктивності судді закріплені як підстави для відводу суддів¹⁰.

Водночас, як свідчать положення ч. 1 ст. 1 Закону України “Про запобігання корупції”, об'єктивність та неупередженість прийняття рішень є ключовими категоріями і для розуміння поза процесуального конфлікту інтересів. Зважаючи на зазначене, доречно дійти висновку, що наразі поняття конфлікту інтересів має тлумачитися у взаємозв'язку із вимогою неупередженості суду, відтак можна говорити про три аспекти останньої – *процесуальний, етичний та антикорупційний*. **Процесуальний аспект** неупередженості суду втілює вимогу до розгляду справи безстороннім/неупередженим судом як важливу гарантію права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ), що покликана унеможливити ухвалення судових рішень в умовах процесуального конфлікту інтересів. Гарантією забезпечення процесуального аспекту неупередженості суду, а, отже, і механізмом вирішення процесуального конфлікту інтересів виступає процедура відводу (самовідводу) суддів, а також можливість передачі справи до іншого суду в разі, коли стороною у справі є суд або суддя певного суду. **Етичний аспект** неупередженості суду міститься у вимозі до поведінки суддів, що висуваються до них з точки зору вимог суддівської етики. Наслідком порушення таких вимог неупередженості суддів виступає можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення вимог врегулювання як процесуального, так і поза процесуального конфлікту інтересів. Ця підстава передбачена ч. 1 ст. 106 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”. **Антикорупційний аспект** неупередженості суддів стосується більш широкого контексту вимог законодавства про запобігання корупції та можливості притягнення судді до адміністративної відповідальності у зв'язку із порушенням норм щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів. Зазначені аспекти неупередженості суду співвідносяться також із наслідками за їх порушення – процесуальними наслідками у вигляді скасування судового рішення судами вищих інстанцій, притягненням судді до дисциплінарної та/або адміністративної відповідальності.

⁹ Opinion № 3 (2002) of the CCJE to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality. Strasbourg, 19 November 2002. URL: <https://rm.coe.int/16807475bb>.

¹⁰ У звіті були використані результати, отримані авторкою звіту при підготовці дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (див. Цувіна Т. А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві: теоретико-прикладне дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків : Нац. юрид. університет імені Ярослава Мудрого, 2021. 625 с.), а також у низці публікацій, присвячених питанням неупередженості суддів (див. Цувіна Т.А. Повторна участь судді у розгляді справи між сторонами: деякі зауваги стосовно функціональної неупередженості суду в контексті принципу верховенства права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 218-222; Цувіна Т.А. Неупередженість суду в цивільному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та вибрані кейси Верховного Суду. *Проблеми законності*. 2023. № 160. С. 45-65 та ін.)

II. ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ ТА ЙОГО ВИДИ

Ключовими для тлумачення поняття конфлікту інтересів на рівні національного законодавства є Закон України “Про запобігання корупції”, який розрізняє два види конфлікту інтересів – потенційний та реальний. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1 ЗУ “Про запобігання корупції”:

- **потенційний конфлікт інтересів** – наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об’єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень (абз. 8);
- **реальний конфлікт інтересів** – суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об’єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень (абз. 12);
- **приватний інтерес** – будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв’язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях (абз. 11).

Наведені визначення є універсальними та застосовні до всіх суб’єктів, передбачених у ст. 3 ЗУ “Про запобігання корупції”, на яких поширюється дія цього закону. Водночас очевидно, що сфера судочинства є досить своєрідною з огляду на спеціальний статус суддів і необхідність дотримання принципу їх незалежності, тому застосування законодавства про запобігання корупції у цій сфері, а також тлумачення поняття конфлікту інтересів в діяльності суддів мають свою специфіку. Зважаючи на це, у діяльності суддів особливого значення також набуває розрізнення “конфлікту інтересів, який врегульовується у визначеному процесуальним законом порядку” (або процесуального конфлікту інтересів, п. 7 ч. 1 ст. 106, ч. 10 ст. 133 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”) та “поза процесуального конфлікту інтересів” (до якого не застосовний визначений процесуальним законом порядок, але врегулювання якого передбачено п. 6 ч. 8 ст. 133 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”), визначення яких слід розмежувати наступним чином :

- **процесуальний конфлікт інтересів** – реальний конфлікт інтересів¹¹, що виникає у судді під час здійснення правосуддя в конкретній справі та може бути врегульований шляхом застосування процедури відводу (самовідводу), передбаченої процесуальним законодавством;
- **поза процесуальний конфлікт інтересів** – реальний або потенційний конфлікт інтересів, який виникає у судді під час виконання ним адміністративних функцій

---

¹¹ Варто погодитися із позицією, висловленою у посібнику Ради суддів України стосовно конфлікту інтересів, відповідно до якої “конфлікт інтересів, який врегульовується у спосіб, визначений процесуальним законом, може бути тільки реальним конфліктом інтересів, оскільки існує суперечність між приватним інтересом судді та його посадовими (службовими) повноваженнями під час здійснення суддею правосуддя” (Див.: Особливості конфлікту інтересів у діяльності судді та рекомендації щодо його запобігання і врегулювання у типових ситуаціях: посібник на допомогу судді. С. 11. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/posibnikosoblivosti-konfliktu-in-de7be4c810.pdf>).

та не пов'язаний безпосередньо зі здійсненням правосуддя в конкретній справі, а тому не може бути врегульований у спосіб, визначений процесуальним законом.

Визначення поняття конфлікту інтересів та його видів є ключовим з точки зору практики правозастосування, адже саме воно закріплене у диспозиціях статей, що містять підстави для дисциплінарної та адміністративної відповідальності суддів. Водночас, як буде продемонстровано далі, саме різне тлумачення поняття реального та потенційного конфлікту інтересів у практиці Ради суддів України, НАЗК, Вищої ради правосуддя та судів призводить до відсутності правової визначеності та подекуди протилежних висновків вищенаведених органів при аналізі наявності або відсутності конфлікту інтересів у конкретній справі.

III. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ТА ПРОЦЕДУРА ВІДВОДУ (САМОВІДВОДУ) СУДДІВ ЯК МЕХАНІЗМ ЙОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

1. *Неупередженість суду та процесуальний конфлікт інтересів: підхід ЄСПЛ*

Стаття 6 ЄКПЛ закріплює право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. І хоча в рішеннях ЄСПЛ прямо не йдеться про поняття конфлікту інтересів, віддається перевага концепту неупередженості суду, проте аналіз практики ЄСПЛ дозволяє дійти висновку про іманентну пов'язаність вищезазначених понять.

Для розуміння неупередженості суду базовим є дуальний підхід, запропонований у практиці ЄСПЛ, відповідно до якого розрізняють:

- *суб'єктивну неупередженість*, що оцінюється з урахуванням особистих переконань, уподобань і поведінки конкретного судді;
- *об'єктивну неупередженість*, що перевіряється шляхом встановлення того, чи забезпечив сам суд, а також конкретний склад суду в справі, незалежно від поведінки будь-кого з його членів, достатні гарантії для виключення будь-яких обґрунтованих сумнівів щодо неупередженості суду¹².

У такому розумінні неупередженість має не лише існувати фактично (суб'єктивний критерій), однак має забезпечуватися також її розумна видимість (*reasonable appearance*) (об'єктивний критерій)¹³. ЄСПЛ виходить із того, що суб'єктивна неупередженість суду вимагає, щоб суддя був вільним від особистої упередженості, персональних уподобань чи заінтересованості¹⁴, вона презюмується, доки не надані докази протилежного¹⁵. Доказами, які свідчать про наявність упередженого ставлення з боку судді у цьому випадку, наприклад, можуть бути конкретні факти проявів ворожнечі або недоброзичливості щодо сторін, впливу судді на розподіл справ з особистих причин тощо¹⁶. Натомість об'єктивна неупередженість передбачає існування достатніх гарантій

¹² *Micallef v. Malta* [GC], № 17056/06, 15 October 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95031>

¹³ *Rustavi 2 Broadcasting Company LTD and others v. Georgia*, № 16812/17, 18 July 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95031>

¹⁴ *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, № 6878/75, 23 June 1981. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57522>

¹⁵ *Padovani v. Italy*, № 13396/87, 26 February 1993. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57812>

¹⁶ *De Cubber v. Belgium*, № 9186/80, 26 October 1984. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57465>

для усунення будь-яких обґрунтованих сумнівів у безсторонності судді з точки зору стороннього спостерігача, акцентуючи увагу на її зовнішніх проявах¹⁷.

ЄСПЛ зауважує, що на практиці не існує чіткого розмежування між об'єктивною та суб'єктивною неупередженістю, адже одні й ті самі факти можуть викликати як об'єктивні сумніви в неупередженості судді з точки зору стороннього спостерігача (об'єктивний критерій), так і відбивати особисті переконання судді (суб'єктивний критерій)¹⁸. Це часто зумовлює розгляд питання щодо порушення обох критеріїв разом в межах однієї справи¹⁹. Більше того, зважаючи на складність отримання доказів для спростування презумпції суб'єктивної неупередженості²⁰, у більшості справ ЄСПЛ фокусується саме на перевірці дотримання об'єктивного критерію²¹. У цьому аспекті думка заінтересованої особи є важливою, однак не має вирішального значення, і сама лише незгода з процесуальним рішенням, ухваленим суддею, не свідчить про легітимні сумніви в неупередженості²².

Прикладне значення має також виокремлення ЄСПЛ функціональної та персональної неупередженості суду, що вперше було запропоноване у справі *Kyprianou v. Cyprus*²³.

При перевірці на відповідність критерію функціональної неупередженості суду персональна поведінка судді не ставиться під сумнів, проте виконання в провадженні різних функцій однією особою або ієрархічні чи схожі зв'язки з іншими учасниками процесу об'єктивно виправдовують побоювання в упередженості суду. Натомість сумніви в персональній неупередженості породжуються поведінкою конкретного судді, що може не відповідати як одному із критеріїв – об'єктивному чи суб'єктивному, так і обом критеріям залежно від конкретних обставин²⁴.

Практика ЄСПЛ щодо порушення вимог неупередженості суду як гарантії права на справедливий судовий розгляд в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ є досить чисельною. Її аналіз дозволяє виокремити певні типові ситуації, які свідчать про наявність у судді процесуального конфлікту інтересів під час здійснення судочинства, що загалом можуть бути зведені до наступного.

A) Конфлікт інтересів внаслідок попередньої участі судді у розгляді справи, наприклад, у разі:

¹⁷ *Castillo Algar v. Spain*, № 28194/95, 28 October 1998. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58256>

¹⁸ *Kyprianou v. Cyprus* [GC], № 73797/01, 15 December 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>

¹⁹ *Kleyn and others v. The Netherlands*, № 39343/98, 39651/98, 43147/98, 46664/99, 6 May 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-61077>

²⁰ *Pullar v. the United Kingdom*, № 22399/93, 10 June 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57995>

²¹ *Micallef v. Malta* [GC], № 17056/06, 15 October 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95031>

²² *Academy Trading Ltd and Others v. Greece*, № 30342/96, 4 April 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58536>

²³ *Kyprianou v. Cyprus* [GC], № 73797/01, 15 December 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>

²⁴ *Kyprianou v. Cyprus* [GC], № 73797/01, 15 December 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>

- повторної участі судді у розгляді справи в суді вищої інстанції, якщо цей суддя брав участь у розгляді справи в судах нижчих інстанцій²⁵;
- участі у розгляді скарги у Конституційному суді судді, що входив до складу суду при розгляді справи в судах загальної юрисдикції²⁶;
- участі судді, який розглядав справу у суді нижчої інстанції, у складі суду, що вирішує питання про прийнятність апеляційної або касаційної скарги, якщо процедура допуску до оскарження враховує необхідність оцінки обґрунтованості та/або законності такої скарги²⁷;
- участі суддів суду найвищої інстанції, які вже переглядали справу в касаційному порядку, у екстраординарному виді перегляду справи (наприклад, при розгляді касації з питань права) у розширеному складі суду найвищої інстанції²⁸;
- попередньої участі судді у розгляді пов'язаної справи між тими ж сторонами, що потребує оцінки одних і тих самих фактичних обставин²⁹;

²⁵ *Oberschlick v. Austria*, № 11662/85, 23 May 1991. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57716>; *Toziczka v. Poland*, № 29995/08, 24 July 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112444>; *Korzeniak v. Poland*, № 56134/08, 10 June 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170045>; *Sorgic v. Serbia*, № 34973/06, 03 November 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107282>; *Gabaidze v. Georgia*, № 13723/06, 12 October 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177412>; *De Haan v. the Netherlands*, № 22839/93, 26 August 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58085>; *Perus v. Slovenia*, № 35016/05, 27 September 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113520>

²⁶ *Hit D.D. Nova Gorica v. Slovenia*, № 50996/08, 05 June 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-111296>

²⁷ У цьому разі відповідно до усталеної практики ЄСПЛ до уваги мають братися такі обставини: (а) ким здійснюється оцінка прийнятності скарги (і) судом, що ухвалив оскаржуване рішення, (ii) суддями вищестоящої інстанції, які розглядатимуть відповідну скаргу, або ж (iii) суддями, призначеними виключно для вирішення питання про допуск до оскарження), та (б) зміст процесуальних дій, зокрема, зв'язок між матеріально-правовими питаннями, щодо яких ухвалене рішення, й умовами прийнятності апеляційної скарги (і) процедура допуску до оскарження обмежується розглядом питань дотримання процесуальних вимог до форми та змісту скарги, або (ii) прийнятність скарги оцінюється з урахуванням критерію обґрунтованості такої скарги. Див. дет. рішення у справах *Warsicka v. Poland*, № 2065/03, 16 January 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79036>; *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta (№2)*, № 18544/08, 22 November 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107552>; *San Leonard Band Club v. Malta*, № 77562/01, 29 July 2004. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61962>

²⁸ У подібних ситуаціях до уваги беруться: (а) природа питань, які розглядалися під час першого та другого перегляду, зокрема, чи можна вважати, що “питання, з якими судам доводилося послідовно мати справу, були подібними або принаймні такими, що мали незначну відмінність”; (б) кількість суддів, які беруть участь у новому перегляді справи; (в) роль суддів, які брали участь у першому провадженні, під час нового перегляду. Див. дет. рішення у справах *Fazli Aslaner v. Turkey*, № 36073/04, 04 March 2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-141781>; *Olujić v. Croatia*, № 22330/05, 05 February 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91144>; *Cardona Serrat v. Spain*, № 38715/06, § 37, 26 October 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101468>

²⁹ Так, у справі “*Indra v. Slovakia*” заявник скаржився на упередженість Верховного Суду, адже один із суддів, що входив до колегії, яка відхилила його касаційну скаргу, до цього входив до складу суду, який відхилив апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції у справі, де він також був стороною. При цьому ці дві справи були пов'язані між собою: перша справа стосувалася звільнення заявника у 1982 р., а друга – позову заявника щодо визнання його звільнення незаконним як такого, що здійснене через політичні переконання, на основі додаткового судового акту щодо реабілітації у 1985 р. Розглядаючи зазначену справу, ЄСПЛ зробив висновок про обґрунтованість сумнівів заявника в неупередженості суду, адже обидва провадження вимагали з'ясування одних і тих самих фактичних обставин, а перевірка звільнення на відповідність критеріям зазначеного нормативно-правового акту могла фактично потягти перегляд висновків суду, здійснених у першому провадженні (*Indra v. Slovakia*, № 46845/99, 01

- попередньої участі судді у справі в іншому процесуальному статусі, наприклад, представника сторони³⁰;
- в окремих випадках, коли сторона у справі в минулому була клієнтом судді в інших справах, якщо суддя мав юридичну практику до того, як був призначений суддею³¹;
- коли суддя, який розглядає справу, до призначення на посаду судді надавав науковий висновок у цій справі³²;

Б) Конфлікт інтересів внаслідок сімейних або родинних зв'язків із учасниками судового провадження або їх представниками³³, зокрема у випадках, коли:

- суддя, що розглядав справу, був братом адвоката, який представляв сторону в суді першої інстанції, а також дядьком адвоката, який здійснював представництво сторони в апеляційному суді³⁴;
- представником сторони був тесть судді, в юридичній фірмі якого також працювали син і невістка судді³⁵;
- син судді був стажером юридичної фірми, яка представляла сторону й у штаті якої перебувало лише два адвокати – безпосередні керівники сина судді³⁶;
- син судді незадовго до розгляду справи працював головою юридичного відділу банку, який був стороною у справі, і після звільнення ним також надавалися консультації банку³⁷;
- чоловік судді проводив досудове слідство у кримінальній справі, яку вона розглядала³⁸;

February 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68114>. Див. також рішення у справах *Golubovic v. Croatia*, № 43947/10, 27 November 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114782>; *Fatullayev v. Azerbaijan*, № 40984/07, 22 April 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98401>. Для порівняння див. рішення у справі *Vesti and Ukhov v. Russia*, № 21724/03, 30 May 2-13. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119969>

³⁰ *Mezmaric v. Croatia*, № 71615/01, 15 July 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69726>

³¹ У цьому випадку до уваги ЄСПЛ беруться: (а) строк, який минув між попередньою участю судді у справі або його роботою у юридичній фірмі, яка представляє сторону в судовому провадженні; (б) характер зв'язку, який існував між суддею та учасником судового процесу, та (в) характер виконуваних суддею функцій в минулому. Див. дет. рішення у справі *Walston v. Norway* (dec.), №37372/97, 11 December 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22133>

³² *Svark and Kavnik v. Slovenia*, № 75617/01, 08 February 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79375>

³³ Відповідно до підходу ЄСПЛ сумніви в неупередженості суду можуть ґрунтуватися також на наявності споріднення між працівником юридичної компанії, яка представляє сторону в справі, та суддею, який таку справу розглядає. У таких випадках виправданість побоювань щодо неупередженості судді має бути оцінена з урахуванням обставин конкретної справи та таких критеріїв, як: (а) залучення особи, яка є родичем судді, до участі у конкретній справі та її роль і ступінь залучення; (б) посада такої особи; (в) розмір юридичної фірми; (г) організаційна структура юридичної фірми; (д) фінансова важливість справи для фірми; (е) будь-який можливий фінансовий інтерес або потенційні вигоди (та їх розмір), які отримає така особа. Див. дет. рішення у справі *Ghulyan v. Armenia*, № 36443/13, 24 January 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186124>

³⁴ *Micallef v. Malta* [GC], № 17056/06, 15 October 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95031>

³⁵ *Nicholas v. Cyprus*, № 63246/10, 09 January 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-179878>

³⁶ *Ramljak v. Croatia*, № 5856/13, 27 June 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-174624>

³⁷ *Sigurdur Einarsson and Others v. Iceland*, № 39757/15, 04 June 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193494>

³⁸ *Dorozhko and Pozharskiy v. Estonia*, № 14659/04, 24 April 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86052>

- син одного із суддів, які розглядали справу в касаційному провадженні, був прокурором у справі³⁹;
- двоє із трьох суддів, які розглядали справу, мали зв'язок із обвинуваченням: брат одного із суддів був членом слідчої групи, яка працювала над кримінальною справою заявників та збирила більшість доказів обвинувачення, водночас син іншого судді був працівником прокуратури та безпосередньо підпорядковувався прокурору, який займав посаду керівника слідчої групи у справі заявників⁴⁰;

В) Конфлікт інтересів, що виникає внаслідок особистих стосунків судді зі сторонами спору, наприклад, коли:

- справа, в якій стороною була адміністрація школи, розглядалася суддею, чий син за декілька років до провадження був виключений з цієї школи, а сама суддя погрожувала помстою адміністрації через цей інцидент⁴¹;
- суддя, який розглядав кримінальну справу, за декілька днів до того, як винести вирок у справі заявника, в іншому провадженні за участю цього ж заявника задовольнив заяву про відвід через триваючий конфлікт із матір'ю заявника, що була суддею цього ж суду⁴²;
- існують дружні стосунки між суддею та учасниками справи⁴³;

Г) Конфлікт інтересів, що виникає внаслідок фінансової або іншої заінтересованості судді у результатах вирішення справи, наприклад, коли:

- справа щодо банкрутства державного підприємства розглядалася судом, який на момент розгляду справи знаходився у будівлі, що незадовго до порушення провадження у справі належала цій компанії⁴⁴;
- суддя мав аналогічний статус до сторін спору, зокрема коли суддя, який переглядав рішення у справі щодо неправомірних дій компанії, що призвели до зниження вартості її акцій, сам був акціонером цієї компанії та розмірковував над подачею аналогічного позову⁴⁵;
- суддя, що розглядав справу, в якій однією зі сторін був університет, обіймав посаду професора цього університету⁴⁶;
- головуєчий у справі був також головою суду і за декілька років до розгляду справи отримав від компанії-відповідача безкоштовно трати для вікон, комп'ютер і кошти на ремонт опалювальної системи суду⁴⁷;

³⁹ *Daineliene v. Lithuania*, № 23532/14, 16 October 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186770>

⁴⁰ *Huseyn and Others v. Azerbaijan*, № 35485/05, 26 July 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105823>

⁴¹ *Tocono and Profesorii Prometeisti v. Moldova*, № 32263/03, 26 June 2007. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81193>

⁴² *Skrlj v. Croatia*, № 32853/13, 11 July 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194299>

⁴³ *Kristiansen v. Norway*, № 1176/10, 17 December 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159211>

⁴⁴ *Cosmos Maritime Tradung and Shipping Agency v. Ukraine*, № 53427/09, 27 June 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193993>

⁴⁵ *Aviso Zeta AG v. Austria*, № 5737/14, 21 June 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183817>

⁴⁶ *Pescador Valero v. Spain*, № 62435/00, 17 June 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61149>; *Blesa Rodrigues v. Spain*, № 61131/12, 01 December 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158950>

⁴⁷ *Belukha v. Ukraine*, № 33949/02, 9 November 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77950>

- справа розглядалася суддею, чоловік якої мав значні борги перед банком, який був стороною у справі, і в момент розгляду справи між чоловіком та банком була укладена угода щодо прощення частини боргу, за яким чоловік судді був звільнений від 75 відсотків свого боргу⁴⁸;

Д) Конфлікт інтересів, що виникає внаслідок порушення правила “ніхто не може бути суддею у власній справі”, адже ініціаторами перегляду справи, сторонами або учасниками судового провадження є судді цього ж суду або сам суд, в якому розглядається справа⁴⁹, наприклад, коли:

- склад суду, який розглядав справу в касаційному порядку, був сформований головою колегії Верховного Суду в кримінальних справах, за касаційним поданням якого і було відкрите касаційне провадження⁵⁰;
- суд відмовив у задоволенні заяви про відвід усіх суддів суду, в якому розглядалася кримінальна справа, незважаючи на те, що потерпілою у справі була суддя цього ж суду⁵¹;
- міський суд розглянув позов до самого себе, незважаючи на те, що у разі задоволення позову відповідно до норм національного законодавства сума компенсації мала б бути виплачена заявникові із бюджету самого суду⁵²;
- суддя, поведінка якого критикувалася заявницею у статті, розглядав її справу про неповагу до суду, незважаючи на те, що він мав передати справу на розгляд іншому судді відповідно до норм національного законодавства⁵³;

Е) Конфлікт інтересів, що виникає внаслідок персональної поведінки судді під час провадження у справі та/або його висловлювань (позиції) щодо конкретної справи, наприклад, коли:

- із публічних висловлювань судді було зрозуміло, що він вже сформував несприятливу думку щодо заявника перед розглядом справи⁵⁴;
- суддя висловлювався щодо вини заявника до ухвалення ним рішення у справі, а коли заявник просив апеляційний суд допитати свідків, які могли підтвердити цей факт, суд визнав останній недоведеним, відмовивши у допиті свідків без будь-якого мотивування⁵⁵;
- суддя допустив публічну критику сторони захисту, висловивши здивованість тим, що підсудний вважає себе невинуватим⁵⁶;

⁴⁸ *Peteur Thor Sigurdsson v. Iceland*, № 39731/98, 10 April 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61020>

⁴⁹ *Editorial Board of Grivna Newspaper v. Ukraine*, № 41214/08, 16 April 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192461>; *Gazeta Ukraina-Tsentr v. Ukraine*, № 16695/04, 15 July 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99854>; *Boyan Gospodinov v. Bulgaria*, № 28417/07, 05 April 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-182247>.

⁵⁰ *Daktaras v. Lithuania*, № 42095/98, 10 October 2000. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58855>

⁵¹ *Mitrov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 45959/09, 02 June 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163357>

⁵² *Mihalkov v. Bulgaria*, № 67719/01, 10 April 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85842>

⁵³ *Alenka Pecnik v. Slovenia*, № 44901/05, 27 September 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113521>; *Mariusz Lewandowski v. Poland*, № 66484/09, 03 July 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111839>

⁵⁴ *Buscemi v. Italy*, № 29569/95, 16 September 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58304>

⁵⁵ *Ledentsov v. Russia*, № 47283/09, 21 May 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193076>

⁵⁶ *Lavents v. Latvia*, № 58442/00, 28 November 2002. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60802>

- суддя касаційного суду, що переглядав рішення у справі про дифамацію за позовом іншої судді до адвоката, у минулому відкрито висловлював свою підтримку цій судді у зв'язку з іншою справою, в якій позивачка була слідчим суддею, а відповідач – адвокатом⁵⁷;
- в проміжній ухвалі суду, ще до визнання заявника винним у скоєнні злочину та винесення вироку в справі, суддя називав підсудного “особою, яка скоїла злочин”, а за результатами розгляду справи визнав його винним⁵⁸;
- суддя, який розглядав справу, примушував сторін до укладення мирової угоди, погрожуючи їм несприятливими наслідками у разі відмови в її укладенні⁵⁹.

Варто підкреслити, що ЄСПЛ наголошує на важливості зовнішніх проявів неупередженості, що передбачає необхідність розкриття інформації про конфлікт інтересів на початку провадження й подальшу оцінку ситуації з урахуванням об'єктивного та суб'єктивного критеріїв для визначення питання про відвід (самовідвід) судді⁶⁰. При цьому поведінка судді під час судового провадження має виключне значення для гарантій суддівської неупередженості. Цікавою з точки зору співвідношення наявних доказів упередженості суду та зовнішніх проявів такої упередженості є справа *Chmelir v. Czech Republic*, в якій заявник подав до суду заяву про відвід судді, яка входила до складу суду, що переглядав в апеляційному порядку рішення в його справі, через те, що він раніше мав із нею інтимні стосунки. У задоволенні заяви про відвід було відмовлено через неправдивість зазначеного факту, а дії заявника були оцінені судом як такі, що спрямовані на затягування процесу. Надалі заявник звернувся із позовом до цієї судді, що мало наслідком заявлення нового відводу в рамках апеляційного провадження за першою справою, що був вмотивований наявністю іншого судового провадження, в якому він та суддя виступають сторонами. Зважаючи на зазначене, суддя постановила ухвалу про неповагу до суду через неправдиві твердження, що містилися в першій заяві про відвід судді, та оголосила, що ці твердження можна кваліфікувати як “зухвалий та безпрецедентний випадок проти неї”, що також був спрямований на затягування процесу. На заявника було накладено штраф та попереджено, що подібні дії у подальшому можуть бути кваліфіковані як злочин. Друга заява про відвід судді так само була відхилена із вказівкою на те, що така заява прирівнюється до “провокативного перешкоджання правосуддю та повторного випадку проти моральної цілісності судді”.

За результатами апеляційного перегляду первісної справи заявника йому було відмовлено в задоволенні апеляційної скарги. ЄСПЛ при аналізі відповідної ситуації зазначив, що провадження у цивільній справі за позовом заявника до судді та розгляд цією ж суддею апеляційної скарги у первісній справі заявника збігалися за часом майже протягом сімох місяців, що свідчить про те, що у заявника могли існувати підозри в тому, що його продовжують сприймати як процесуального опонента судді. До того ж суддя не розглядала питання про підстави другого клопотання про відвід, що стосувався цивільного позову проти неї, та не коментувала відповідний позов, не надавала жодних пояснень, які могли б розвіяти сумніви в її неупередженості під час вирішення питання про відвід удруге. Мотивування рішення про притягнення заявника до відповідальності за неповагу до суду свідчить, що суддя не змогла дистанціюватися належним чином від коментарів заявника, зроблених у першій заяві про відвід стосовно інтимного зв'язку між

⁵⁷ *Morice v. France*, № 29369/10, 23 April 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154265>

⁵⁸ *Filyutkin v. Russia*, № 39234/08, 27 July 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185284>;
Romenskiy v. Russia, № 22875/02, 13 June 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120512>

⁵⁹ *Vardanyan and Nanushyan v. Armenia*, № 8001/07, 27 October 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167760>

⁶⁰ *Ghulyan v. Armenia*, № 36443/13, 24 January 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186124>

суддею та заявником, адже дії заявника були оцінені суддею з точки зору її особистого розуміння ситуації, її відчуттів, почуття гідності та особистих стандартів поведінки людини, оскільки вона почувалася жертвою та відчувала особисту образу. Отже, її особисте сприйняття ситуації, виключно особиста оцінка фактів та персональні судження були чинниками ухвалення відповідного рішення.

Інакше кажучи, суддя, яка розглядала справу, занадто різко та емоційно відреагувала на дії заявника, що спричинило порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ⁶¹. Зазначена справа якнайкраще ілюструє необхідність демонстрування зовнішніх проявів неупередженого ставлення судді до сторін та учасників справи під час судового провадження, що вимагає від судді завжди залишатися зовнішньо нейтральним, особливо у ситуаціях, коли один і той самий склад суду відповідно до положень національного законодавства розглядає справу по суті та має повноваження щодо притягнення до відповідальності за зловживання процесуальними правами або неповагу до суду.

2. Процесуальний конфлікт інтересів у національному судочинстві та механізми його врегулювання

Варто зазначити, що процесуальні кодекси не містять поняття конфлікту інтересів, натомість вони окреслюють коло випадків, які свідчать про упередженість та заінтересованість суддів у розгляді конкретної справи й які є підставами для їх відводу (самовідводу) (ч. ч. 1, 3 ст. 36, ст. 37 ЦПК, ч.ч. 1, 3 ст. 35, ст. 36 ГПК, ч.ч. 1, 3 ст. 36, ст. 37 КАС, ст.ст. 75-76 КПК)⁶².

---

⁶¹ *Chmelir v. Czech Republic*, № 64935/01, 07 June 2005. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69266>

⁶² У цивільному, господарському та адміністративному судочинстві суддя підлягає відводу у випадку, коли: а) суддя є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу; б) суддя брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі; в) суддя прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи; г) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи; д) є інші обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді; є) до складу суду входять особи, які є членами сім'ї, родичами між собою чи родичами подружжя (ч. ч. 1, 3 ст. 36 ЦПК, ч.ч. 1, 3 ст. 35 ГПК, ч.ч. 1, 3 ст. 36 КАС). Крім того, суддя також підлягає відводу у випадку, коли він вже брав участь у розгляді справи, зокрема: а) суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої інстанції, не може брати участі в розгляді цієї самої справи в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а так само у новому розгляді справи судом першої інстанції після скасування рішення суду або ухвали про закриття провадження у справі; б) суддя, який брав участь у врегулюванні спору у справі за участю судді, не може брати участі в розгляді цієї справи по суті або перегляді будь-якого ухваленого в ній судового рішення [для адміністративного судочинства – крім випадку, коли проведення врегулювання спору за участю судді було ініційовано суддею, але до закінчення встановленого судом в ухвалі про відкриття провадження у справі строку сторона заперечила проти його проведення]; в) суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді апеляційної інстанції, не може брати участі у розгляді цієї самої справи в судах касаційної або першої інстанції, а також у новому розгляді справи після скасування ухвали чи рішення суду апеляційної інстанції; г) суддя, який брав участь у перегляді справи в суді касаційної інстанції, не може брати участі в розгляді цієї справи в суді першої чи апеляційної інстанції, а також у новому її розгляді після скасування ухвали чи рішення суду касаційної інстанції; д) суддя, який брав участь у вирішенні справи, рішення в якій було в подальшому скасовано судом вищої інстанції, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд за нововиявленими обставинами рішення суду у цій справі; е) суддя, який брав участь у вирішенні

Системний аналіз норм процесуального законодавства дає підстави висувати, що закріплені у процесуальних кодексах підстави для відводу судді загалом відбивають підхід ЄСПЛ до неупередженості суддів, хоча у судовій практиці інколи трапляються випадки неправильного тлумачення положень п. 1 ст. 6 ЄКПЛ в контексті цієї вимоги.

Так, з ухвали ВС від 23.02.2021 р. у справі № 757/7499/17-ц випливає, що суддя-доповідач заявив самовідвід через те, що на розгляд ВП ВС було подано науково-правовий висновок, підписаний доктором юридичних наук ОСОБА_2, який є в. о. завідувача одного із відділів Київського регіонального центру Національної академії правових наук України, де суддя-доповідач працює, реалізуючи своє право на наукову діяльність. Зазначені обставини, на думку судді, свідчили про можливість виникнення конфлікту інтересів та могли спричинити сумніви в неупередженості й об'єктивності судді-доповідача під час розгляду цієї справи. Аналізуючи сумніви в неупередженості суду, ВС зауважив, що “аналіз практики ЄСПЛ свідчить, що підставами для відводу судді є одночасне існування як суб’єктивного, так і об’єктивного критеріїв”, як наслідок, суд дійшов висновку, що вказані у заяві про самовідвід обставини “свідчать виключно про вірогідність існування лише об’єктивного критерію, проте не доводять існування суб’єктивного критерію”, а тому були відсутні “підстави для сумнівів в особистій неупередженості й безсторонності судді, а відповідно й перешкоди для продовження розгляду справи за участі судді”⁶³. Поділяючи позицію суду щодо відсутності підстав для визнання упередженості судді через наявність зв’язку між суддею та членом Науково-консультативної ради при ВС, не можемо, однак, погодитися з обґрунтуванням, наданим ВС, адже останнє прямо суперечить практиці ЄСПЛ, який неодноразово

справи в суді першої, апеляційної, касаційної інстанцій, не може брати участі у розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв’язку з виключними обставинами у цій справі (ст. 37 ЦПК, ст. 36 ГПК, ст. 37 КАС).

Для кримінального провадження слідчий суддя, суддя або присяжний не може брати участь у кримінальному провадженні: а) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, близьким родичем чи членом сім’ї слідчого, прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, заявника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача; б) якщо він брав участь у цьому провадженні як свідок, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, перекладач, слідчий, прокурор, захисник або представник; в) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім’ї заінтересовані в результатах провадження; г) за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості; д) у випадку порушення встановленого ч. 3 ст. 35 цього Кодексу порядку визначення слідчого судді, судді для розгляду справи; е) якщо у складі суду, що здійснює судове провадження, беруть участь особи, які є родичами між собою (ст. 75 КПК). Крім того, суддя, який раніше брав участь у кримінальному провадженні, не може брати участь у розгляді справи, зокрема: а) суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, не має права брати участі у цьому ж провадженні в суді першої, апеляційної і касаційної інстанцій, крім випадків перегляду ним в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, яка була постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті; б) суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді першої інстанції, не має права брати участі у цьому ж провадженні в судах апеляційної і касаційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду першої інстанції; в) суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді апеляційної інстанції, не має права брати участі у цьому ж провадженні в судах першої і касаційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або ухвали суду апеляційної інстанції; г) суддя, який брав участь у кримінальному провадженні в суді касаційної інстанції, не має права брати участі у цьому ж провадженні в судах першої і апеляційної інстанцій, а також у новому провадженні після скасування вироку або постанови суду касаційної інстанції (ст. 76 КПК).

⁶³ Ухвала КІС ВС від 23.02.2021 р. у справі No. 757/7499/17-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067227>

підкреслював, що для визнання судді упередженим достатнім є встановлення відсутності хоча б одного із двох критеріїв неупередженості суддів – об'єктивного або суб'єктивного.

У цьому контексті показовою є також інша справа, у якій відвід було заявлено судді Великої Палати ВС О. Кібенко, що був вмотивований наступними обставинами: а) висловлюваннями судді у докторській дисертації 2006 року, в якій, зокрема, досліджений механізм процедури примусового викупу акцій міноритарних акціонерів («squeeze-out»), питання про яку порушується і у судовому провадженні; б) ставленням судді-доповідача до міноритарних акціонерів, яке не змінилося з 2006 р., що засвідчує публікація цієї судді на її сторінці в соціальній мережі «Facebook» та питання судді до учасників судового процесу у судовому засіданні; в) публічними виступами судді-доповідача, які засвідчують, що єдиним способом захисту прав міноритарних акціонерів може бути оскарження ціни викупу акцій; г) не звернення її, як судді-доповідача до відповідних фахівців Науково-консультативної ради при ВС стосовно підготовки наукового висновку з питання, яке стало підставою для передачі справи на розгляд Великої Палати ВС. У зазначеній справі ВС висловив досить своєрідну позицію.

Аналізуючи практику ЄСПЛ щодо об'єктивного та суб'єктивного критеріїв неупередженості суду, Велика Палата ВС наголосила на “помилковості аргументу щодо того, що відповідно до висновків ЄСПЛ *щонайменші* сумніви щодо упередженості судді є підставою для його виходу з процесу”, зауваживши, що “для задоволення відводу *за об'єктивним критерієм* мають бути не щонайменші сумніви одного з учасників справи, а достатні підстави вважати, що суддя не є безстороннім або що йому бракує неупередженості під час розгляду справи”. Зважаючи на зазначене, був зроблений висновок про те, що ані поведінка судді під час розгляду справи та питання, які вона задавала, ані невикористання права на звернення до Науково-консультативної ради при ВС, ані наукові дослідження або публічні висловлювання, які не стосувалися конкретно обставин справи, не створюють об'єктивних сумнівів в упередженості судді. Здавалося б, зазначене обґрунтування мало б потягнути за собою логічний висновок щодо відмови у задоволенні заяви про відвід. Поряд із цим, Велика Палата ВС задовольнила заяву про відвід судді-доповідача, обґрунтовуючи наявність у цій справі суб'єктивної упередженості судді. Зокрема, Велика Палата ВС зазначила, що “враховуючи значення, яке має вирішення справи № 908/137/18 для правової системи України, а також для того, щоб *за суб'єктивним критерієм* з боку стороннього спостерігача не виникали сумніви у неупередженості судді-доповідача під час вирішення справи, Велика Палата ВС задовольняє клопотання про відвід судді-доповідача”⁶⁴. Водночас, очевидно, що у цьому випадку ВС помилково посилався на суб'єктивний критерій, тлумачачи його через тест стороннього спостерігача, який самим ЄСПЛ пов'язується саме з об'єктивною неупередженістю суду.

Аналіз національного процесуального законодавства свідчить, що єдиним механізмом вирішення процесуального конфлікту інтересів є застосування процедури відводу (самовідводу) судді. Водночас у Порядку здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання, що затверджений рішенням Ради суддів України від 04.02.016 р. № 2, встановлюються два способи врегулювання конфлікту інтересів, а саме: а) самовідвід або відвід в порядку, передбаченому процесуальним законом; б) розкриття інформації про конфлікт інтересів, якщо після такого розкриття сторонами процесу або іншими зацікавленими особами судді не було заявлено відвід (ст. 15

⁶⁴ Ухвала Великої Палати ВС від 04. 02.2020 р. у справі № 908/137/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87485407>

відповідного Порядку)⁶⁵. Аналогічна позиція міститься і у рішенні Ради суддів України № 75 від 04.11.2016 р. “Про роз’яснення щодо наявності конфлікту інтересів”⁶⁶. Варто зауважити, що такий підхід зазнає критики з боку НАЗК через те, що процедура розкриття інформації про конфлікт інтересів не врегульована чинним процесуальним законодавством, і тому не може бути визнана механізмом врегулювання процесуального конфлікту інтересів⁶⁷. На наш погляд, варто погодитися із висловленими зауваженнями НАЗК, зважаючи на особливості процедури відводу/самовідводу судді, а також той факт, що саме на суд передусім покладається відповідальність за забезпечення неупередженого розгляду справи. Зважаючи на це, саме по собі розкриття інформації не може вважатися самостійним способом врегулювання процесуального конфлікту інтересів, а має розглядатися як частина механізму відводу/самовідводу судді.

Зазначене питання має не суто формальний характер, а є ключовим з точки зору розуміння неупередженості суду як гарантії права на справедливий судовий розгляд та національних механізмів усунення процесуального конфлікту інтересів, а тому потребує більш глибокого дослідження.

У різних процесуальних кодексах загалом однаково вирішене питання про порядок розгляду питання про відвід (самовідвід) судді. Так, у разі наявності підстав для відводу судді, суддя зобов’язаний заявити самовідвід (ч. 1 ст. 39 ЦПК, ч. 1 ст. 38 ГПК, ч. 1 ст. 39 КАС, ст. 80 КПК), водночас за наявності цих же підстав учасники справи наділені правом заявити відвід судді (ч. 2 ст. 39 ЦПК, ч. 2 ст. 38 ГПК, ч. 2 ст. 39 КАС, ст. 80 КПК). Отже, заявлення самовідводу за наявності підстав, передбачених в законі, визнається обов’язком судді, натомість для учасників справи заявлення відводу є лише правом, реалізація якого має відбуватися з дотриманням певних умов, зокрема дотримання вимог вмотивованості заяви про відвід (за винятком випадків наявності підстав, які не потребують додаткового вмотивування⁶⁸) та дотримання встановлених законом строків подачі відповідної заяви⁶⁹. Це свідчить про те, що у кінцевому підсумку контроль за забезпеченням гарантій неупередженості суду покладається саме на суд, а не на сторони. І навіть якщо сторони виявляють бездіяльність і є пасивними, суддя самостійно повинен вжити заходів щодо врегулювання процесуального конфлікту інтересів.

---

⁶⁵ Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання, затверджений рішенням Ради суддів України від 04.02.2016 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr002414-16#Text>.

⁶⁶ У рішенні Ради суддів України № 75 від 04.11.2016 р. “Про роз’яснення щодо наявності конфлікту інтересів” зауважується: “при виникненні конфлікту інтересів під час судових проваджень у кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських справах, або під час розгляду матеріалів про адміністративні правопорушення способами врегулювання конфлікту інтересів є: розкриття суддею інформації про конфлікт інтересів, відвід і самовідвід”. URL: https://court.gov.ua/konflikt_interesiv/RSU_8.

⁶⁷ Див. дет.: Висновок НАЗК до проекту Закону України “Про внесення змін до статті 133 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо врегулювання конфлікту інтересів (реєстр. № 6180 від 18.10.2021 р.) С. 3. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/6_Vysnovok_NAZK_6180.pdf

⁶⁸ ч. 4 ст. 39 ЦПК; ч. 4 ст. 38 ГПК; ч. 4 ст. 39 КАС

⁶⁹ Так, відповідно до ч. 3 ст. 39 ЦПК відвід має бути заявлений протягом 10 днів з дня отримання учасником справи ухвали про відкриття провадження у справі, але не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження; при цьому після спливу вказаного строку заявляти відвід (самовідвід) дозволяється лише у виняткових випадках, коли про підставу відводу (самовідводу) заявнику не могло бути відомо до спливу вказаного строку, але не пізніше двох днів із дня, коли заявник дізнався про таку підставу.

Разом з тим аналіз нормативного регулювання дозволяє виокремити дві групи підстав для відводу суддів: а) безумовні підстави для відводу судді, що не потребують додаткової аргументації (п.п.1-4 ч. 1 ст. 36, ст. 37 ЦПК; п.п.1-4 ч. 1 ст. 35, ст. 36 ГПК; п.п. 1-3, 5 ч. 1 ст. 36, ст. 37 КАС); б) підстави для відводу судді, що потребують наведення додаткових мотивів (п. 5 ч. 1 ст. 36 ЦПК; п. 5 ч. 1 ст. 35 ГПК; п. 4 ч. 1 ст. 36 КАС). Якщо наявність підстав першої групи повинна автоматично тягнути за собою відвід (самовідвід) судді, то друга група підстав потребує оцінки з точки зору наявності або відсутності конфлікту інтересів. Враховуючи зазначене, на нашу думку, розкриття інформації про конфлікт інтересів може вважатися додатковим процесуальним способом врегулювання конфлікту інтересів лише для другої групи підстав, коли відповідна інформація має бути оцінена суддею та сторонами з точки зору наявності або відсутності конфлікту інтересів. Натомість підстави першої групи законодавець апriori визначає як такі, що містять конфлікт інтересів та завжди тягнуть за собою відвід (самовідвід) безвідносно до думки сторін та самого суду.

Прикметно, що про певну відносність гарантії неупередженості суду у конкретній справі свідчить той факт, що порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення судів нижчих інстанцій, якщо в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної (касаційної) інстанції обґрунтованими, якщо апеляційну (касаційну) скаргу було обґрунтовано такою підставою (п. 2 ч. 3 ст. 376, п. 2 ч. 1 ст. 411 ЦПК; п. 2 ч. 3 ст. 277, п. 2 ч. 1 ст. 310 ГПК; п. 2 ч. 3 ст. 317, п. 2 ч. 3 ст. 353 КАС; п. 2 ч. 1 ст. 415, ст. 438 КПК). Відтак, процесуальна ініціатива у цьому контексті має виходити саме від сторони, якщо ж сторона проявила бездіяльність або зловживання процесуальними правами, то рішення не підлягає скасуванню, навіть якщо фактично були наявні підстави для відводу судді.

Певна відносність гарантії неупередженості суду також підтверджується існуванням так званого правила необхідності. Так, на практиці можливі ситуації, коли в принципі неможливо утворити неупереджений склад суду, адже всі судді мають конфлікт інтересів, наприклад, коли справа стосується грошового забезпечення суддів. У літературі зазначені ситуацію мають назву "правило необхідності" (*rule of necessity*), що на практиці може бути виражене через формулу "якщо всі судді мають конфлікт, то ніхто його не має"⁷⁰. На зазначений випадок прямо звертається увага у Бангалорських принципах поведінки суддів, відповідно до яких суддя не може бути відсторонений від участі у розгляді справи в тому випадку, коли жодний інший суд не може бути призначений для розгляду даної справи. Тобто, можна говорити про те, що таким своєрідним чином правило необхідності знайшло своє закріплення і у Бангалорських принципах поведінки суддів, а відтак воно набуло статусу міжнародного стандарту.

Аналогічний підхід був застосований і Радою суддів України у рішенні від 18 травня 2018 року № 24, де зазначається наступне: *«Ані у Законі України «Про запобігання корупції», ані у процесуальному законодавстві не розглядається такий випадок, коли суддя буде «прямо чи опосередковано заінтересований в результаті розгляду справи» (п. 2 ч. 4 ст. 36 КАС), однак цю справу неможливо буде передати будь-якому іншому судді, адже усі судді матимуть той самий приватний інтерес. Проте у ст. 20 параграфу 2 «Законодавчий інструментарій щодо конфліктів інтересів» Ради Європи зроблено такий виняток: «Приватні інтереси не складають конфлікту інтересів, якщо усі інші судді у країні мали би такий самий конфлікт інтересів». Ураховуючи наявність у міжнародній практиці усталеного підходу в оцінці ситуацій стосовно конфлікту*

⁷⁰ Croy S. R. Step One to Recusal Reform: Find an Alternative to the Rule of Necessity. *Wisconsin Law Review*. Vol. 2019. № 3. P. 624

*інтересів: ситуації, які стосуються усіх, а не тільки конкретного судді, не є конфліктом інтересів, Рада суддів України прийняла рішення від 08.06.2017 р. № 34, яким роз'яснено, що при розгляді конкретної справи не утворює конфлікту інтересів такий приватний інтерес, який мають усі інші судді». Наведений приклад свідчить, що неупередженість суду у певних ситуаціях може також вважатися процесуальною фікцією, адже *de jure* презюмується, що вона наявна, незважаючи на її відсутність *de facto*.*

Зважаючи на зазначене, можна зробити висновок, що розкриття інформації про конфлікт інтересів під час провадження у справі, враховуючи розмежування двох видів підстав для відводу (самовідводу) суддів, передбачає можливість сторін впливати на визначення наявності/відсутності конфлікту інтересів у випадках, коли відсутні безумовні підстави для відводу (самовідводу) судді. У таких випадках думка сторін про наявність або відсутність конфлікту інтересів у конкретній справі має враховуватися при вирішенні питання про відвід (самовідвід) судді, незважаючи на те, що у кінцевому підсумку відповідальним за забезпечення гарантії неупередженості судового розгляду у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ все ж таки залишається суд.

Зазначене доводить доцільність перевірки такої гарантії права на справедливий судовий розгляд, як неупередженість суду, саме у межах процесуальної форми судом вищої інстанції у належних процедурах апеляційного та касаційного оскарження. Водночас, на нашу думку, будь-які інші державні органи не повинні ставити під сумнів неупередженість складу суду у конкретній справі, тим більше аналізувати її у поза процесуальний спосіб.

IV. ПОЗА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ТА МЕХАНІЗМ ЙОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

Якщо процедура врегулювання процесуального конфлікту інтересів визначена відповідними процесуальними кодексами, то процедура врегулювання поза процесуального конфлікту інтересів в діяльності суддів врегульована двома нормативно-правовими актами – ЗУ “Про запобігання корупції” та ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”, причому зазначені акти на практиці створюють певну конкуренцію повноважень між Національним агентством із запобігання корупції (НАЗК) та Радою суддів України у механізмі врегулювання конфлікту інтересів.

Зважаючи на те, що НАЗК є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику, його повноваження у сфері врегулювання конфлікту інтересів в діяльності різних державних органів визначені досить широко. Так, до повноважень НАЗК належить, зокрема:

- здійснення моніторингу та контролю за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та порівняння до них осіб (п. 6-1 ч. 1 ст. 11 ЗУ “Про запобігання корупції”);

- надання рекомендаційних роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги з питань застосування актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та порівняння до них осіб, застосування інших положень цього Закону та прийнятих на його виконання

нормативно-правових актів, захисту викривачів (п. 15 ч. 1 ст. 11 ЗУ “Про запобігання корупції”).

Крім того, НАЗК з метою виконання покладених на нього повноважень має право :

- вносити приписи про порушення вимог законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, інших вимог та обмежень, передбачених цим Законом, захисту викривачів (ч. 5-3 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”);

- отримувати від осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, суб’єктів господарювання незалежно від форми власності, їх посадових осіб, громадян та їх об’єднань письмові пояснення з приводу обставин, що можуть свідчити про порушення правил етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, інших вимог та обмежень, передбачених цим Законом, щодо достовірності відомостей, зазначених у деклараціях осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ч. 5-4 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”);

- ініціювати проведення службового розслідування, вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних або пов’язаних з корупцією правопорушень, надсилати до інших спеціально уповноважених суб’єктів у сфері протидії корупції матеріали, що свідчать про факти таких правопорушень (п. 11-1 ч. 1 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”);

- складати протоколи про адміністративні правопорушення, віднесені законом до компетенції Національного агентства, застосовувати передбачені законом заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення (п. 11-2 ч. 1 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”).

Практичні складнощі у реалізації ЗУ “Про запобігання корупції” пов’язані із тим, що його положення застосовуються до широкого кола суб’єктів, визначених ст. 3 цього Закону. В тому числі дія ЗУ “Про запобігання корупції” поширюється на суддів, суддів Конституційного Суду України, Голову, заступника Голови, членів, дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя, керівника служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя та його заступника, посадових осіб секретаріату Вищої ради правосуддя, Голову, заступника Голови, членів, інспекторів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, посадових осіб секретаріату цієї Комісії, посадових осіб Державної судової адміністрації України, присяжних (під час виконання ними обов’язків у суді) (п. 1 ч. 1 ст. 3 ЗУ “Про запобігання корупції”).

Очевидно, що застосування цього закону до суддів повинно мати свої особливості, пов’язані зі спеціальним статусом суддів та принципом їх незалежності. Зазначене відбивається у двох аспектах: по-перше, ЗУ “Про запобігання корупції” містить бланкетні норми, які відсилають до спеціального законодавства про судоустрій і статус суддів, яке встановлює особливості врегулювання поза процесуального конфлікту інтересів у цій сфері (п. 2 ч. 1 ст. 28, ч. 1 ст. 35-1, ч. 1 ст. 37 ЗУ “Про запобігання корупції”); по-друге, у самому ЗУ “Про запобігання корупції” містяться спеціальні норми щодо особливостей повноважень НАЗК у випадку конфлікту інтересів у діяльності суддів (ч.ч. 6-7 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”).

Так, відповідно до ч. 1 ст. 35-1 ЗУ “Про запобігання корупції” правила врегулювання конфлікту інтересів у діяльності Президента України, народних депутатів України,

членів Кабінету Міністрів України, керівників центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, суддів, суддів Конституційного Суду України, голів, заступників голів обласних та районних рад, міських, сільських, селищних голів, секретарів міських, сільських, селищних рад, депутатів місцевих рад *визначаються законами, які регулюють статус відповідних осіб та засади організації відповідних органів* [курсив наш]. Згідно зі ст. 28 ЗУ “Про запобігання корупції” особи, визначені у п. 2 ч. 1 ст. 3 ЗУ “Про запобігання корупції”, зобов’язані повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника, а у випадку перебування особи на посаді, яка не передбачає наявності у неї безпосереднього керівника, або в колегіальному органі – НАЗК чи *інший визначений законом орган або колегіальний орган* [курсив наш], під час виконання повноважень у якому виник конфлікт інтересів, відповідно (п. 2 ч. 1 ст. 28 ЗУ «Про запобігання корупції»). Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 37 ЗУ “Про запобігання корупції” загальні вимоги до поведінки осіб, зазначених у п. 1, пп. а п. 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону, якими вони зобов’язані керуватися під час виконання своїх службових чи представницьких повноважень, *підстави та порядок притягнення до відповідальності за порушення цих вимог встановлюються цим Законом, який є правовою основою для кодексів чи стандартів професійної етики* [курсив наш]. Зазначене свідчить, що положення, які стосуються врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, відповідальності за їх порушення мають врегульовуватися спеціальним законодавством, хоча і з урахуванням антикорупційного законодавства.

Зважаючи на положення ч. 1 ст. 35-1 ЗУ “Про запобігання корупції”, *lex specialis* у цьому випадку слід визнати п. 6 ч. 8 ст. 133 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”, який наділяє саме Раду суддів України контрольними повноваженнями за додержанням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, Голови чи членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України чи його заступників, а також повноваженнями щодо прийняття рішення про врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб (у разі якщо такий конфлікт не може бути врегульований у порядку, визначеному процесуальним законом). Відповідно до ч. 10 ст. 133 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів” у разі виникнення у судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом), Голови чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України, його заступника реального чи потенційного конфлікту інтересів вони зобов’язані не пізніше наступного робочого дня з моменту виникнення такого конфлікту інтересів у письмовій формі повідомити про це Раду суддів України.

Разом з тим, незважаючи на те, що законодавство наділяє Раду суддів України повноваженнями щодо прийняття рішення стосовно врегулювання конфлікту інтересів, чіткий алгоритм дій у цьому випадку відсутній в законі. Натомість він передбачений Порядком здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання, затвердженого рішенням Ради суддів України від 04.02.2016 р. № 2 (із подальшими змінами, затвердженими Рішенням Ради суддів України від 25.02.2021 р. № 7)⁷¹, відповідно до ст. 9 якого:

1. За дорученням Ради ведення реєстру, облік, а також розгляд обов’язкових повідомлень про конфлікт інтересів, передбачених ч. 10 ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», здійснює Комітет.

⁷¹ <https://rsu.gov.ua/ua/documents/38>

2. Під час розгляду обов'язкового повідомлення, Комітет, інші уповноважені Радою суб'єкти здійснюють необхідні дії для встановлення фактів щодо наявності або відсутності конфлікту інтересів в діяльності суб'єкту конфлікту інтересів, а також чи підлягає конфлікт інтересів врегулюванню в порядку, визначеному процесуальним законом.
3. У випадку встановлення фактів щодо наявності конфлікту інтересів в діяльності суб'єкту конфлікту інтересів, Комітет та інші уповноважені Радою суб'єкти перевіряють наявність підстав для початку дисциплінарного, кримінального, цивільно-правового провадження, та/або провадження у справі про адміністративне правопорушення щодо такої особи, а також (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегулюється в порядку, визначеному процесуальним законом) своєчасність обов'язкового повідомлення, визначають, за можливості, заходи попередження або врегулювання конфлікту інтересів.
4. За результатами розгляду обов'язкового повідомлення, Комітет готує проект рішення та подає його на затвердження Раді.
5. Форма та порядок подання, прийняття, реєстрації, розгляду, здійснення перевірок та підготовки проектів рішень за обов'язковими повідомленнями про конфлікт інтересів визначаються Положенням про комітет етики, врегулювання конфлікту інтересів та професійного розвитку суддів Ради суддів України.
6. Якщо Радою було прийнято рішення про затвердження висновку щодо наявності конфлікту інтересів в діяльності особи, яка звернулась до Ради за роз'ясненням щодо наявності в її діяльності конфлікту інтересів, така особа вважається такою, що своєчасно повідомила про конфлікт інтересів, якщо таке звернення було надіслано у строки, передбачені ч. 10 ст. 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».
7. Якщо особа отримала підтвердження про відсутність конфлікту інтересів, вона звільняється від відповідальності, якщо у діях, щодо яких вона зверталася за роз'ясненням пізніше буде виявлено конфлікт інтересів.

Що ж стосується спеціальних повноважень НАЗК у випадку виявлення конфлікту інтересів у діяльності суддів, то вони різняться порівняно із звичайним алгоритмом дій щодо інших суб'єктів (ч. 6 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”): у випадку виявлення конфлікту інтересів в діяльності судді НАЗК має проінформувати Вищу раду правосуддя, яка відповідно до наданих законом повноважень має вирішити питання про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку. При цьому в ЗУ “Про запобігання корупції” зазначається, що прямо забороняється вносити припис з питань, які безпосередньо стосуються здійснення суддею правосуддя (ч. 3 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”). Також законодавство встановлює особливості складення протоколу про адміністративне правопорушення у випадку виявлення ознак правопорушення, пов'язаного з корупцією, у діяльності судді (ч. 7 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”).

У цьому контексті варто звернути увагу на ч. 5 ст. 28 ЗУ “Про запобігання корупції”, яка закріплює загальне право суб'єктів, визначених у ст. 3 ЗУ “Про запобігання корупції”, у разі існування у них сумнівів щодо наявності у них конфлікту інтересів звернутися за роз'ясненням до НАЗК. Якщо особа не отримала підтвердження про відсутність конфлікту інтересів, вона діє відповідно до вимог, передбачених у цьому розділі Закону. Якщо ж особа отримала підтвердження про відсутність конфлікту інтересів, вона звільняється від відповідальності, якщо у діях, щодо яких вона зверталася за роз'ясненням, пізніше було виявлено конфлікт інтересів (ч. 6 ст. 28 ЗУ “Про запобігання корупції”).

Як видно, аналогічні норми щодо повноважень Ради суддів України в ЗУ “Про судоустрій і статус суддів” відсутні, проте у відповідному Порядку Рада суддів України деталізувала свої повноваження щодо алгоритму дій у випадку повідомлення суддями про конфлікт інтересів, в тому числі визначила свої повноваження у частині надання роз’яснень щодо наявності або відсутності у діях судді конфлікту інтересів. Зокрема Порядок передбачає обов’язок суддів у разі існування сумнівів щодо наявності у діяльності відповідного суб’єкта конфлікту інтересів та/або щодо необхідних заходів врегулювання звертатися за роз’ясненнями до Ради суддів України (п. 5 ст. 4 Порядку)⁷². Як видно, повноваження Ради суддів України щодо роз’яснення питань, пов’язаних із конфліктом інтересів реалізуються на практиці досить активно⁷³.

Так, за даними Комітету Ради суддів України з питань дотримання етичних норм, запобігання корупції і врегулювання конфлікту інтересів до відповідного комітету надійшло: звернень щодо поведінки конфлікту інтересів: у 2016 р. – 10; у 2017 р. – 10; у 2018 р. – 12; у 2019 р. – 19, 2020 – 8; звернень з повідомленням про можливий конфлікт інтересів: у 2016 р. – 45; у 2017 р. – 54; у 2018 р. – 35; у 2019 р. – 22, 2020 – 26; звернень з роз’ясненнями щодо наявності чи відсутності конфлікту інтересів - у 2016 р. – 51; у 2017 р. – 73; у 2018 р. – 74; у 2019 р. – 92, 2020 – 48; інших звернень: у 2016 р. – 21; у 2017 р. – 19; у 2018 р. – 61; у 2019 р. – 69, 2020 – 40⁷⁴. Рада суддів України також неодноразово підкреслювала, що саме вона є єдиним компетентним органом з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, до якого слід звертатися суддям у подібних ситуаціях⁷⁵.

⁷² <https://rsu.gov.ua/ua/documents/38>

⁷³ Див. Рішення РСУ від 18 травня 2018 р. № 24 “Щодо врегулювання конфлікту інтересів в діяльності суддів”; Рішення РСУ від 07 грудня 2017 р. № 75 “Про роз’яснення деяких питань з врегулювання конфлікту інтересів”; Рішення РСУ № 74 від 07 грудня 2017 р. “Про зміни до Порядку контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів”; Рішення РСУ № 75 від 04 листопада 2016 р. “Про роз’яснення щодо наявності конфлікту інтересів”; Рішення РСУ № 77 від 04 жовтня 2016 р. “Щодо наявності конфлікту інтересів у проведенні таємного голосування суддів”; Рішення РСУ № 36 від 12 травня 2016 р. “Щодо роз’яснення про наявність або відсутність конфлікту інтересів у діяльності суддів”; Рішення РСУ № 2 від 04 лютого 2016 р. “про порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів”; Рішення РСУ № 40 від 05 липня 2019 р. “Про роз’яснення деяких питань щодо конфлікту інтересів”; Рішення РСУ № 13 від 01 березня 2019 р. “Про внесення змін до рішення РСУ від 08 червня 2017 р. 34”; Рішення РСУ № 73 від 20 вересня 2019 р. “Про вивчення ситуації, що склалася у Чернігівському ОАС”; Рішення РСУ № 6 від 31 січня 2020 р. “Про внесення змін до Порядку здійснення контролю за дотриманням конфлікту інтересів”; Рішення РСУ № 54 від 24.09.2020 р. “Про звернення Голови Троїцького районного суду Луганської області щодо конфлікту інтересів”; Рішення РСУ № 73 від 24 грудня 2020 р. “Щодо конфлікту інтересів при звернення до судів про стягнення суддівської винагороди”; Рішення РСУ № 6 від 25 лютого 2021 р. “Звіт Комітету з дотримання етичних норм, запобігання корупції і конфлікту інтересів”; Рішення РСУ № 7 від 25 лютого 2021 р. “Про зміни до Порядку контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів”; Рішення РСУ № 50 від 04 листопада 2021 року «Щодо розгляду справ судами за участі НАЗК»; Рішення РСУ № 7 від 28 січня 2022 р. “Щодо складення протоколів НАЗК”; Рішення РСУ № 7 від 28.01.2022 р. «Щодо складення НАЗК протоколів на суддів»; Рішення РСУ № 50 від 04 листопада 2021 р. “Щодо розгляду справ судами за участі НАЗК”; Рішення РСУ № 13 від 03 лютого 2023 року «Щодо відсутності конфлікту інтересів в діях Львова Б.Ю.»; Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та ін. Вказані документи можна знайти за посиланням: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=38&page=4&per-page=8>

⁷⁴ <https://rsu.gov.ua/uploads/article/prezentacia-komitetuskoroc-do-ri-e69cbff394.pdf>

⁷⁵ Рішення Ради суддів України від 07 грудня 2017 р. № 75. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=38&page=4&per-page=8>

На підставі аналізу норм національного законодавства можна дійти висновку про таке: якщо звернення до Ради суддів України є обов'язком судді, то звернення до НАЗК щодо роз'яснення наявності чи відсутності конфлікту інтересів є загальним правом суб'єктів, на яких поширюється дія ЗУ "Про запобігання корупції", включаючи суддів.

На нашу думку, із зазначеного випливає, що першість у тлумаченні поняття конфлікту інтересів та його врегулювання все ж таки повинна мати Рада суддів України, зважаючи на особливості статусу суддів та необхідність забезпечення гарантій їх незалежності. Крім того, вважаємо, що реалізація повноважень, закріплених у п. 6 ч. 8 ст. 133 ЗУ "Про судоустрій і статус суддів", неможлива без фактичного надання роз'яснень про наявність або відсутність у діях судді конфлікту інтересів, що і дозволяє реалізувати зазначеному органу його контрольну функцію. Крім того, було б нелогічним, якщо б законом повноваження по контролю за дотриманням законодавства про конфлікт інтересів покладалися б на Раду суддів України, однак виключне повноваження по тлумаченню поняття конфлікту інтересів та оцінки його наявності або відсутності у діях суддів мало б НАЗК.

Зазначене могло б також викликати складнощі у спорах, де НАЗК є учасником справи, адже у такому разі надання роз'яснень щодо наявності/відсутності конфлікту інтересів у діях судді самим НАЗК як учасником справи суперечило б принципам незалежності та неупередженості суддів. Рада суддів України також неодноразово підкреслювала у своїх рішеннях, що саме вона є єдиним органом, компетентним вирішувати відповідні питання.

Відсутність чіткого розмежування на рівні національного законодавства повноважень НАЗК та Ради суддів України призводить подекуди до протилежного тлумачення поняття конфлікту інтересів у практиці цих органів. Так, із рішення Ради суддів України № 54 від 24.09.2020 р. вбачається, що "рішенням зборів суддів Троїцького районного суду Луганської області від 18.03.2020 р. № 3 за результатами таємного голосування обрано головою суду Суського О.І. Відповідно до протоколу зборів суддів від 18.03.2020 р. № 4 на зборах суддів були присутні два судді: Певна О. С. та Суський О. І. Отже, для обрання голови більшістю голосів суддів необхідно було проголосувати Суському О. І. самому за себе, що він і зробив, оскільки до складу суду входить лише два судді. 16.08.2020 р. на адресу судді Суського О. І. надійшов лист з НАЗК за вих. № 33-02/40482/20 про те, що Суський О. І. як суддя Троїцького районного суду Луганської області на зборах суддів 18.03.2020 р. брав участь в обговоренні та голосуванні за питання порядку денного щодо обрання його на адміністративну посаду голови суду під впливом приватного інтересу, що суперечить його повноваженням. Водночас відповідно до сформульованої Радою суддів України у рішенні від 04.11.2016 р. № 77 позиції з цього питання волевиявлення кожної особи – учасника зборів з обрання суддів на адміністративні посади не може бути підставою для встановлення наявності в її діях конфлікту інтересів та притягнення до відповідальності за це. Відтак, на думку Ради суддів України голосування судді за самого себе при обранні голови суду не створює конфлікту інтересів"⁷⁶. Як видно, у цьому випадку відсутність узгодженої позиції щодо конфлікту інтересів призводить фактично до стану правової невизначеності, що суперечить принципу верховенства права.

Прикметно, що зазначена справа також стала предметом судового розгляду. Так, у постанові Сватівського районного суду Луганської області від 18.12.2020 р. у справі № 433/1461/20 у зазначених вище діях голови Троїцького районного суду Луганської

⁷⁶ <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=38&page=2&per-page=8>

області була визнана відсутність складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172⁷ КУпАП⁷⁷.

При цьому суд фактично погодився із вищенаведеною позицією Ради суддів України та доводами судді про те, що останній не повинен був повідомляти Раду суддів України про наявність у його діях конфлікту інтересів з огляду на те, що 04.11.2016 р. Радою суддів України вже було розглянуто аналогічне до його ситуації питання щодо тлумачення наявності конфлікту інтересів під час обрання суддів на адміністративні посади. Крім того, як свідчать матеріали справи, суддя 19.08.2019 р. все ж таки звернувся до Ради суддів України щодо можливого порушення його діями правил щодо конфлікту інтересів, у відповідь на яке Радою суддів України і було ухвалене цитоване вище рішення Ради суддів України № 54 від 24.09.2020 р., в якому, окрім іншого, “звернуто увагу суддів та спеціально уповноважених суб’єктів у сфері протидії корупції (органи прокуратури, Національної поліції, НАБУ, НАЗК), що згідно з рішенням Ради суддів України від 07.12.2017 р. № 75 єдиним компетентним органом з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності суддів, до якого у відповідних випадках можуть звертатися судді, є Рада суддів України; НАЗК рекомендовано утримуватись в питаннях щодо роз’яснення конфлікту інтересів у суддів, Голови чи членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови Державної судової адміністрації України чи його заступників, оскільки врегулювання конфлікту інтересів в їх діяльності визначається ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» і відноситься до компетенції Ради суддів України”⁷⁸.

Таким чином, аналіз чинного нормативно-правового регулювання питання, що розглядається, дає підстави виснувати, що наразі контрольні повноваження за дотриманням законодавства щодо врегулювання поза процесуального конфлікту інтересів в діяльності суддів належать Раді суддів України, натомість повноваження щодо надання роз’яснень суддям щодо наявності/відсутності у їх діях конфлікту інтересів має як НАЗК, так і Рада суддів України. Водночас, на нашу думку, перевага у цьому разі має надаватися саме Раді суддів України з огляду на те, що положення ЗУ “Про судоустрій і статус суддів” є спеціальними нормами стосовно загальних норм ЗУ “Про запобігання корупції”. Для забезпечення визначеності правового регулювання зазначеного питання найбільш доцільним є внесення законодавчих змін до ЗУ “Про судоустрій і статус суддів” із закріпленням відповідних повноважень Ради суддів України на рівні закону, що сприятиме забезпеченню належних гарантій принципу незалежності суду та принципу поділу влади, а також усуне суперечність та конкуренцію повноважень НАЗК та Ради суддів України при визначенні наявності/відсутності конфлікту інтересів у діях судді.

V. НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА ПОЗА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ, ДИСЦИПЛІНАРНА І АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ

Окремої уваги потребує питання наслідків порушення законодавства щодо врегулювання процесуального та поза процесуального конфлікту інтересів, що можуть мати процесуальну природу, або ж полягати у притягненні судді до дисциплінарної або адміністративної відповідальності.

⁷⁷ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93766352>

⁷⁸ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93766352>

А) Процесуальні наслідки порушення правил врегулювання процесуального конфлікту інтересів

Процесуальні кодекси встановлюють наслідки недотримання правил врегулювання процесуального конфлікту інтересів. Так, відповідно до п.п.1-2 ч. 3 ст. 376 ЦПК, п.п.1-2 ч. 3 ст. 277 ГПК, п.п.1-2 ч. 3 ст. 317 КАС; п.п.1-2 ч. 1 ст. 415 КПК порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення судового рішення, якщо: 1) справу розглянуто неповноважним складом суду; 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими, якщо апеляційну скаргу обґрунтовано такою підставою. Аналогічні підстави встановлені для обов'язкового скасування судових рішень із направленням справи на новий розгляд під час касаційного провадження (п. 2 ч. 1 ст. 411 ЦПК, п. 2 ч. 1 ст. 310 ГПК, п. 2 ч. 3 ст. 353 КАС, ст. 438 КПК). Якщо друга з цих підстав прямо пов'язана із реалізацією особою, яка подає апеляційну (касаційну) скаргу, її права на відвід судді, то перша не пов'язана із таким волевиявленням. При цьому поняття неповноважного складу суду не розкривається у процесуальних кодексах. Стаття 8 ЗУ "Про судоустрій і статус суддів" закріплює право на повноважений суд, відповідно до якого ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом.

Суддя розглядає справи, одержані згідно з порядком розподілу судових справ, установленим відповідно до закону. На розподіл судових справ між суддями не може впливати бажання судді чи будь-яких інших осіб. У судовій практиці під неповноважним складом суду розуміють склад суду у таких випадках: справу розглянуто і вирішено суддею або за участі судді, строк повноважень якого закінчився; справу розглянуто і вирішено особою, яка не є суддею цього суду; справу передано на розгляд судді з порушенням встановленого порядку розподілу судових справ або з порушенням принципу незмінності складу суду; справу розглянуто і вирішено суддею або за участі судді, який брав участь у її вирішенні; справу, яку належить розглядати колегіально, розглянуто і вирішено суддею одноособово. Крім того, склад суду, який розглядає справу, є повноважним лише в тому випадку, коли його створення відповідає вимогам закону, а також коли відсутні обставини, що унеможливають участь судді у справі⁷⁹.

Зважаючи на зазначене, логічно виснувати, що процесуальним наслідком порушення правил самовідводу/безпідставної відмови у задоволенні клопотання про відвід буде скасування судових рішень судом вищої інстанції із ухваленням нового рішення, якщо справа переглядається в апеляційному порядку, або направленням справи на новий розгляд до суду нижчої інстанції за наслідками касаційного перегляду.

Б) Притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення правил врегулювання процесуального та поза процесуального конфлікту інтересів: практика Вищої ради правосуддя

ЗУ "Про судоустрій і статус суддів" встановлює підставу для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у випадку порушення правил врегулювання як процесуального, так і поза процесуального конфлікту інтересів.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 106 ЗУ "Про судоустрій і статус суддів" суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження з таких підстав:

⁷⁹ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106988708>

- 1) умисне або внаслідок недбалості [...];
д) порушення правил щодо відводу (самовідводу) [...];
7) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом) [...].

Аналіз дисциплінарної практики Вищої ради правосуддя стосовно суддів свідчить про наявність обох категорій справ та розмежування у практиці Ради зазначених підстав дисциплінарної відповідальності. Так, в ухвалі про відкриття дисциплінарної справи стосовно судді Червоноградського міського суду Львівської області Грабовського В.В. від 11.07.2018 р. № 2250/Здп/15-18, розмежуюючи дві вищезазначені підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, Вища рада правосуддя зазначила наступне:

Рішенням Комісії від 17.04.2018 р. № 356/ко-18 зупинено кваліфікаційне оцінювання судді Грабовського В.В., оскільки з матеріалів досьє, інформації НАЗК та з пояснень судді під час співбесіди Комісією було встановлено, що суддя Грабовський В.В. розглядав справи за участю ОСОБА_1, який подарував дружині та батькові вказаного судді квартиру, у якій проживає суддя разом зі своєю сім'єю, однак не заявив самовідвід та не повідомив Раду суддів України про наявний конфлікт інтересів (реальний чи потенційний). За наведених обставин Комісія дійшла висновку про можливе порушення суддею Грабовським В.В., вимог ч. 10 ст. 133 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», у зв'язку з чим ініціювала перед Вищою радою правосуддя вирішення питання про відкриття дисциплінарної справи чи відмову у її відкритті стосовно вказаного судді. Зазначені у рішенні Комісії від 17.04.2018 р. № 356/ко-18 обставини (факт безоплатного відчуження нерухомого майна ОСОБА_1 на користь члена сім'ї судді Грабовського В.В., про який суддя був обізнаний) може свідчити про наявність у судді Грабовського В.В. конфлікту інтересів (реального чи потенційного). Однак, відповідно до ч. 10 ст. 133 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», ст. 28 ЗУ «Про запобігання корупції» такий конфлікт інтересів підлягає врегулюванню виключно в порядку, визначеному процесуальним законом. З огляду на вищезазначене у діях судді Червоноградського міського суду Львівської області Грабовського В.В. відсутній склад дисциплінарного проступку передбаченого п. 7 ч. 1 ст. 106 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», тобто неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів. Натомість, встановлені під час попередньої перевірки обставини, на думку Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя, можуть свідчити про порушення суддею Грабовським В.В. під час розгляду вищевказаних справ правил щодо самовідводу, визначених статтями 20 - 23 ЦПК України, 75 - 80 КПК України. Відповідно до п.п. «д» п. 1 ч. 1 ст. 106 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності з підстав порушення правил щодо відводу (самовідводу). З огляду на викладене Третя Дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя вважає, що стосовно судді Червоноградського міського суду Львівської області Грабовського В.В. слід відкрити дисциплінарну справу за ознаками в його діях дисциплінарного проступку, передбаченого п.п. «д» п. 1 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»⁸⁰.

Варто зазначити, що часто судді притягаються і до дисциплінарної, і до адміністративної відповідальності за вчинення дій в умовах реального конфлікту інтересів. Так, у рішенні Вищої ради правосуддя від 28.08.2018 р. № 2726/0/15-18 про зміну рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 11.04.2018 р. № 1079/2дп/15-18 про

⁸⁰ <https://hcj.gov.ua/doc/doc/23010>

притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Городищенського районного суду Черкаської області Подороги Л.В. зазначене наступне:

Ухвалюючи вказане рішення, Друга Дисциплінарна палата виходила з того, що рішенням Придніпровського районного суду м. Черкас від 14.03.2016 р. у справі № 711/1085/16-п та рішенням Соснівського районного суду м. Черкас від 12.04.2016 р. у справі № 712/2064/16-п встановлено наявність у діях судді Подороги Л.В. складу адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, у зв'язку із чим останнього притягнуто до адміністративної відповідальності та визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, передбаченого ч. 1 та ч. 2 ст. 172⁷ КУпАП. Під час вирішення питання про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності було враховано відомості, викладені в довідці про результати перевірки робочою групою Ради суддів України питань організації кадрової роботи, трудової та виконавчої дисципліни працівниками апарату Городищенського районного суду Черкаської області, якою встановлено, що у 2015 р. заяви державних службовців Городищенського районного суду, а також інших працівників апарату суду та помічників суддів щодо надання відпусток подавалися голові суду Подорозі Л.В., який видавав накази із цих питань чим порушував вимоги законодавства, також виявлено наявність неврегульованого конфлікту інтересів у діях голови суду Подороги Л.В. щодо помічника судді Синиці Л.П., яка з вересня 2015 р. є дружиною Подороги Л.В. З огляду на зазначене Другою Дисциплінарною палатою встановлено, що дії судді Подороги Л.В. вчинені в умовах реального конфлікту інтересів, про які він не повідомив у визначений законом спосіб [...]⁸¹.

Разом з тим, варто звернути увагу на те, що Вища рада правосуддя не визнає преюдиційного характеру судових рішень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності на підставі ст. 172⁷ КУпАП, під час здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів, зауважуючи наступне: “висновок [...], який зробили суди при розгляді справи про адміністративне правопорушення, не є обов'язковим для дисциплінарного органу. Встановлення преюдиційного значення для певних обставин є винятком із правил про компетенцію (юрисдикцію) того чи іншого органу, які загалом передбачають повноваження із встановлення всіх обставин, що мають значення для вирішення справи. Виняток стосовно преюдиційного значення актів інших органів повинен бути позитивно передбачений законом. Отже, питання про наявність або відсутність складу дисциплінарного проступку дисциплінарний орган може і зобов'язаний вирішувати, надаючи самостійну оцінку обставинам справи. Неможливе є і притягнення судді до відповідальності за сам факт існування постанов суду про притягнення його до адміністративної відповідальності. Ухвалення таких постанов, за змістом закону про дисциплінарну відповідальність суддів, не може вважатися дисциплінарним проступком; проступком можуть бути лише дії самого судді, які стали підставою для притягнення до адміністративної відповідальності⁸²”. У іншій справі Вища рада правосуддя також зазначила: «виключні повноваження встановлювати відсутність або наявність у діях судді складу дисциплінарного проступку надані дисциплінарним органам – Дисциплінарним палатам Вищої ради правосуддя (ст. 26 ЗУ «Про Вищу раду правосуддя», ст. 108 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»). З огляду на наведене, рішення будь-яких органів, у тому числі про притягнення судді до відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією, у справі про адміністративне правопорушення, не може бути обов'язковим для дисциплінарного органу, який може і водночас зобов'язаний самостійно визначити наявність у діях судді складу дисциплінарного проступку”⁸³.

⁸¹ <https://hcj.gov.ua/doc/doc/25611>

⁸² <https://hcj.gov.ua/doc/doc/25611>

⁸³ <https://hcj.gov.ua/doc/doc/5339>

З огляду на міжнародні зобов'язання України, необхідно звернути увагу на те, що ЄСПЛ неодноразово наголошував на винятковому значенні, яке мають гарантії незалежності судової влади у процедурі притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, підкреслюючи необхідність забезпечення суддям права на справедливий судовий розгляд, гарантованого п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, під час дисциплінарного провадження. Основні положення з цього питання у практиці ЄСПЛ можуть бути зведені до наступного:

- дисциплінарне провадження має здійснюватися органом, що може вважатися “судом” у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що є незалежним, неупередженим та встановленим законом⁸⁴; у національній правовій системі таким органом є Вища рада правосуддя, яка з огляду на її функції є «судом» у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ;
- судді має гарантуватися право на справедливий судовий розгляд під час дисциплінарного провадження з дотриманням усіх гарантій п. 1 ст. 6 ЄКПЛ⁸⁵;
- судді має бути гарантована можливість оскаржити рішення про притягнення його до дисциплінарної відповідальності до органу, що також визнається “судом” у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ⁸⁶;
- дисциплінарне стягнення та спосіб його накладення мають бути пропорційними дисциплінарному правопорушенню⁸⁷.
- підстави для притягнення судді до відповідальності мають бути чітко визначені законом та відповідати вимогам правової визначеності⁸⁸.

У цьому контексті виключне значення має принцип правової визначеності при тлумаченні підстав дисциплінарної відповідальності для суддів, адже у практиці ЄСПЛ проти України вже були справи, де порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ були визнані саме через невідповідність підстав дисциплінарної відповідальності суддів та строків їх застосування вимогам цього принципу⁸⁹. Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ принцип правової визначеності вимагає, серед іншого, належної якості законодавства.

У найзагальнішому вигляді це передбачає, по-перше, що в державі мають існувати закони, якими визначені дискреційні повноваження влади щодо втручання в права осіб; по-друге, що такі закони відповідають певним стандартам якості, які передбачають, що закон має бути доступним та передбачуваним для заінтересованої особи, а також не може

---

⁸⁴ *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, № 21722/11, 9 January 2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-115871>; *Jakšovski and Trifunovski v. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”*, № 56381/09, 58738/09, 7 January 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-159770>; *Gerovska Popčevska v. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”*, № 48783/07, 7 January 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-159769>; *Mitrinovski v. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”*, № 6899/12, 30 April 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-154027>.

⁸⁵ *Olujić v. Croatia*, № 22330/05, 5 February 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-91144>.

⁸⁶ *Baka v. Hungary*, № 20261/12, 23 June 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-163113>; *Paluda v. Slovakia*, № 33392/12, 23 May 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-173621>.

⁸⁷ *Kudeshkina v. Russia*, № 29492/05, 26 February 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-91501>.

⁸⁸ *Mitrinovski v. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”*, № 6899/12, 30 April 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-154027>; *Kulykov and Others v. Ukraine*, № 5114/09 and 17 others, 19 January 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-170362>.

⁸⁹ *Mitrinovski v. “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”*, № 6899/12, 30 April 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-154027>; *Kulykov and Others v. Ukraine*, № 5114/09 and 17 others, 19 January 2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-170362>.

суперечити основоположному принципу верховенства права⁹⁰. Щодо передбачуваності як вимоги до закону, то її зміст зводиться у практиці ЄСПЛ до того, що особа повинна мати можливість, отримавши за необхідності відповідну консультацію юриста, передбачати в розумних у світлі конкретних обставин справи межах наслідки, які може за собою потягнути та чи інша її поведінка. Такі наслідки не обов'язково мають передбачатися з абсолютною визначеністю, адже в більшості випадків це є неможливим. Разом з тим, хоча визначеність формулювань є досить бажаною, необхідно уникати надмірної жорсткості у правовому регулюванні, адже право має відповідати обставинам, які змінюються. Саме тому в багатьох законах використовуються терміни, які в більшості випадків не є абсолютно визначеними й потребують тлумачення в судовій практиці⁹¹.

Вимога відповідності закону вимогам верховенства права тісно пов'язана із заборонаю свавільного втручання (*arbitrary interference*) з боку органів державної влади. Вона означає, що закон має визначати межі дискреції, наданої органам державної влади, зокрема і суду, та спосіб, в якій вона втілюється в життя, надаючи особі достатньо ясну можливість захисту від свавільного втручання⁹². Інакше кажучи, національне законодавство повинно передбачати засоби юридичного захисту від свавільного втручання влади в здійснення конвенційних прав. В площині дисциплінарної відповідальності суддів на відповідність вимогам якості закону мають бути оцінені і вищенаведені підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, закріплені у п.п. д п. 1, п. 7 ч. 1 ст. 106 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”.

На нашу думку, останні відповідають вимогам правової визначеності та здатні забезпечити належний рівень гарантій права на справедливий судовий розгляд в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Проте різне тлумачення поняття конфлікту інтересів в одній і тій самій ситуації під час розгляду питання про притягнення судді до дисциплінарної та адміністративної відповідальності, що подекуди призводить до різної кваліфікації дій судді, може призвести до ситуації правової невизначеності, а це своєю чергою може стати підставою для звернення зі скаргою до ЄСПЛ щодо порушення вимог незалежності суду та правової визначеності. Зважаючи на зазначене, слід підкреслити важливість вироблення узгоджених підходів до тлумачення поняття процесуального та поза процесуального конфлікту інтересів в діяльності суддів на рівні всіх органів, що мають повноваження у сфері врегулювання конфлікту інтересів та контролю у цій сфері.

В) Адміністративна відповідальність суддів за порушення законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів

Окрім дисциплінарної відповідальності суддів, національне законодавство встановлює також можливість притягнення суддів до адміністративної відповідальності за неповідомлення особою у встановлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів та вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів відповідно до ст. 172⁷ КУпАП⁹³. Як бачимо, формулювання підстав

⁹⁰ *Kruslin v. France*, № 11801/85, 24 April 1990. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57626>.

⁹¹ *The Sunday Times v. the United Kingdom*, № 6538/74. 26 April 1979. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>.

⁹² *Roman Zakharov v. Russia*, № 47143/06, 04 December 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159324>.

⁹³ *Стаття 172⁷ “Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів” 1.Неповідомлення особою у встановлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. 2.Вчинення дій чи прийняття рішень в умовах*

для притягнення осіб до адміністративної відповідальності є універсальним та розраховане на всіх суб'єктів за ст. 3 ЗУ “Про запобігання корупції”. З огляду на це, такі підстави відрізняються від підстав дисциплінарної відповідальності суддів, що розглядалися вище.

Спеціальні норми, що врегульовують повноваження НАЗК у сфері, що розглядається, містяться у ЗУ “Про запобігання корупції”. По-перше, у разі виявлення порушення вимог ЗУ «Про запобігання корупції» щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності судді НАЗК має поінформувати Вищу раду правосуддя, яка відповідно до наданих їй законом повноважень вирішує питання про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку. При цьому закон чітко забороняє вносити припис з питань, які безпосередньо стосуються здійснення суддею правосуддя (абз. 3 ч. 6 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”). По-друге, у разі виявлення ознак адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, вчиненого суддею, протокол про таке правопорушення складає Голова НАЗК або його заступник та направляє його до суду у визначеному законом порядку, а також інформує про це відповідно Вищу раду правосуддя (абз. 2 ч. 7 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”). У разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, вчиненого суддею, обґрунтований висновок затверджує Голова НАЗК або його заступник та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, а також відповідно інформує Вищу раду правосуддя про факт затвердження такого висновку (абз. 4 ч. 7 ст. 12 ЗУ “Про запобігання корупції”).

Аналіз судової практики про притягнення суддів до відповідальності за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів дозволяє виокремити певні особливості зазначеної категорії справ, що можуть бути зведені до наступного.

По-перше, слід звернути увагу на те, що судами в цілому не заперечується повноваження НАЗК складати адміністративні протоколи щодо суддів у зазначеній категорії справ. При цьому, протоколи можуть бути складені на підставі порушення вимог врегулювання як процесуального конфлікту інтересів, (зокрема у випадку порушення правил застосування відводів/самовідводів)⁹⁴, так і за порушення вимог врегулювання поза процесуального конфлікту інтересів⁹⁵. Зазначене стає можливим з огляду на те, що ст. 172⁷ КУпАП, по-перше, поширюється на всіх суб'єктів, передбачених у ст. 3 ЗУ “Про запобігання корупції”, не встановлюючи винятків щодо суддів; по-друге, на відміну від ЗУ “Про запобігання корупції” та ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”, у цій статті відсутнє розмежування процесуального та поза процесуального конфлікту інтересів, натомість увага акцентується саме на реальному конфлікті інтересів. Таким чином, виходячи із буквального тлумачення ст. 172⁷ КУпАП впливає, що суддю може бути

реального конфлікту інтересів - тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. 3. Дії, передбачені частиною першою або другою, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення, - тягнуть за собою накладення штрафу від чотирьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік. Примітка. 1. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції". 2. У цій статті під реальним конфліктом інтересів слід розуміти суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання вказаних повноважень.

⁹⁴ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90533732>; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112837875>;
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74406299>

⁹⁵ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93766352>

притягнуто до адміністративної відповідальності за неповідомлення Раді суддів України про наявність у нього/неї реального конфлікту інтересів, а також за вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального процесуального або поза процесуального конфлікту інтересів. Підтвердження зазначеному знаходимо і в судовій практиці, де зустрічаються випадки притягнення суддів до відповідальності за вказаною статтею у випадках ухвалення судових рішень за наявності реального процесуального конфлікту інтересів, наприклад, коли суддя розглянув справу, стороною в якій була юридична особа, директором якої був батько судді⁹⁶; коли суддя ухвалив рішення у справі на користь сторони, з якою він перебував у дружніх відносинах⁹⁷ або у близьких стосунках, зокрема, проживав разом однією сім'єю без реєстрації шлюбу⁹⁸ тощо.

По-друге, варто звернути увагу, що у зазначеній категорії справ суди посилаються на тлумачення поняття конфлікту інтересів, наданому в інформаційному листі ВССУ від 22.05.2017 р. щодо притягнення до адміністративної відповідальності за окремі правопорушення, пов'язані з корупцією, для забезпечення однакового і правильного застосування судами загальної юрисдикції ЗУ “Про запобігання корупції” та положень КУпАП, в якому зазначалося наступне: “з метою уникнення неоднозначного тлумачення норм закону в судовій практиці та запобігання помилкам при розгляді справ про окремі адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, надано роз'яснення з приводу правопорушення, передбаченого ст. 172⁷ КУпАП, для застосування відповідальності за цією статтею, суд повинен встановити не тільки існування конфлікту інтересів, а й те, чи реально він вплинув на об'єктивність і неупередженість суб'єкта владних повноважень при прийнятті рішень. Для кваліфікації рішення як такого, що прийнято в умовах конфлікту інтересів, необхідно обов'язково встановити наявність юридичних фактів: 1) наявність у правопорушника приватного інтересу, який повинен бути чітко сформульований і визначений; 2) наявність факту суперечності між приватним інтересом і службовими або представницькими повноваженнями із зазначенням того, у чому саме це протиріччя виражається; 3) наявність повноважень для прийняття рішення; 4) наявність факту реального впливу протиріччя між приватним і службовим або представницьким інтересом на об'єктивність і неупередженість рішення”. Хоча такий підхід є сумнівним, адже листи вищих спеціалізованих судів не мають жодної правової сили.

По-третє, в судовій практиці інколи відсутня єдність правозастосування, адже у подібних ситуаціях суди приходять подекуди до протилежних висновків стосовно наявності конфлікту інтересів. Так, за попередньої редакції процесуальних кодексів на практиці виникало питання про те, як має діяти суддя на стадії відкриття провадження у справі, якщо він/вона вбачає наявність конфлікту інтересів, однак наявні підстави, що перешкоджають відкриттю провадження. Так, у справі № 344/7447/16-п суддю було визнано винною у вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172⁷ КУпАП, через те, що вона постановила ухвали про залишення позовної заяви без руху, а в подальшому про повернення позовної заяви у зв'язку з несплатою судового збору за позовом Пенсійного фонду до ЗАТ «Прикарпатжитлобуд», директором якого був батько судді⁹⁹. Натомість у постанові Приморського районного суду м. Одеси від 05.07.2017 р. у справі 522/8031/17 дії судді щодо повернення позовної заяви ПАТ «Одесагаз» до Національного університету «Одеська юридична академія», де суддя працював за сумісництвом, були кваліфіковані судом як такі, що не містять складу адміністративного правопорушення з огляду на те, що редакція ГПК, яка діяла на момент

⁹⁶ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62305893>

⁹⁷ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112837875>

⁹⁸ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113607425>

⁹⁹ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62305893>

розгляду справи, передбачала можливість відводу виключно після відкриття провадження. Відтак суддя, якому розподілена справа і який має вирішувати питання про відкриття провадження, фактично був позбавлений можливості заявити відвід, адже провадження так і не було відкрите¹⁰⁰. Прикметно, що наразі відповідно до норм процесуального законодавства питання про відвід (самовідвід) судді може бути вирішено як до, так і після відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 40 ЦПК, ч. 1 ст. 39 ГПК; ч. 1 ст. 40 КАС). Разом з тим, варто звернути увагу на те, що справи про адміністративні правопорушення не передбачають можливості касаційного оскарження, а тому на практиці цілком можливі ситуації неоднакового тлумачення норм закону, що не може бути усунуто із використанням властивих касаційному провадженню ординарних механізмів забезпечення єдності судової практики¹⁰¹. Зазначеними обставинами підкреслюється важливість вироблення єдиного підходу до правозастосування у цій категорії справ.

По-четверте, наведена вище постанова Приморського районного суду м. Одеси від 05.07.2017 р. у справі 522/8031/17 також підкреслює важливість врахування при розгляді цієї категорії справ підходів, вироблених у практиці ЄСПЛ стосовно неупередженості суду як гарантій права на справедливий суд. Фактично зазначене рішення національного суду протирічить практиці ЄСПЛ, адже останній виходить із того, що у ситуації, коли справа розглядається суддею, що також обіймає посаду професора університету, який виступає стороною у справі, має місце порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ¹⁰². Натомість національний суд у вищенаведеній справі закрит провадження у зв'язку із відсутністю складу та події адміністративного правопорушення, зазначивши що у діях судді не вбачається наявність конфлікту інтересів. Прикметно, що зазначене також не узгоджується з позицією Ради суддів України, яка підкреслює, що процесуальний конфлікт інтересів завжди є реальним¹⁰³.

По-п'яте, слід констатувати неповне сприйняття судовою системою тлумачення норм про конфлікт інтересів, яке надається НАЗК. Складається парадоксальна ситуація, за якої фактично суди не заперечують можливість НАЗК звертатися до суду із відповідними заявами про притягнення суддів до адміністративної відповідальності, однак раз по раз у задоволенні таких заяв відмовляється з огляду на відсутність складу адміністративного правопорушення через не доведення існування реального конфлікту інтересів. Зазначене призводить до негативної реакції з боку НАЗК, яке фактично звинувачує суди у корпоративізмі¹⁰⁴.

Водночас, суди подекуди визнають і дії самого НАЗК такими, що суперечать приписам закону. Прикметним у цьому контексті є, наприклад, постанова Київського апеляційного суду від 01.05.2024 р. у справі про притягнення до адміністративної відповідальності в.о. Голови Конституційного Суду України (КСУ) С. Головатого, якою було скасовано постанову Голосіївського районного суду м. Києва від 02.01.2024 р. і закрито провадження у справі про притягнення судді КСУ до адміністративної відповідальності

¹⁰⁰ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67649741>

¹⁰¹ Див. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-21#Text>

¹⁰² *Pescador Valero v. Spain*, № 62435/00, 17 June 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-61149>

¹⁰³ Особливості конфлікту інтересів у діяльності судді та рекомендації щодо його запобігання і врегулювання у типових ситуаціях: посібник на допомогу судді. С. 11. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/posibnikosoblivosti-konfliktu-in-de7be4c810.pdf>

¹⁰⁴ Див.: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/konflikt-interesiv-suddi-mistsevyih-sudiv-vvazhayut-adminprotokoly-shhodo-svoyih-koleg-vtruchanniam-u-diyalnist-suddiv-vsuperech-konventsii-oon-proty-koruptsiyi/>

за ч. 1 ст. 188-46 КУпАП. З обставин справи вбачається, що НАЗК направило до КСУ запит, у якому вимагало надати інформацію та копії документів.

Вказаний запит НАЗК було задоволено частково з наданням певної запитуваної інформації та окремих документів. Документи, які стосувалися безпосередньо провадження у справі, на запит не були надані відповідно до абз. 4 ч. 6 ст. 12 ЗУ «Про запобігання корупції». Йшлося про копії порядку денного засідання КСУ від 25 липня 2023 року, стенограми цього засідання, протокол, постанови про розгляд звернення, інформації про прізвища, імена та по батькові присутніх суддів, результатів голосування, відомостей про те, хто як голосував на засіданні та хто брав участь в обговоренні питання, ким був підготовлений проект постанови, що була прийнята за результатом розгляду звернення Особа_3 від 22 червня 2023 року, яке надійшло з листом Офісу Президента України від 27.06.2023 р про запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у справі №2-1/2023(125/23) .

З огляду на відмову КСУ у наданні певних документів НАЗК було внесено припис на ім'я в.о. Голови КСУ щодо усунення порушення вимог ч. 8 ст. 12 ЗУ «Про запобігання корупції» шляхом надання інформації та документів, що вимагалися у запиті НАЗК, а згодом і складено протокол про адміністративне правопорушення за ч. 1 ст. 188-46 КУпАП за невиконання вимог відповідного припису. Незважаючи на явно неправомірні вимоги НАЗК Голові Київського районного суду м. Києва з ними погодився. Переглядаючи справу, суд апеляційної інстанції спростував по суті висновки суду першої інстанції про притягнення в.о. Голови КСУ до адміністративної відповідальності, зазначивши що «[...] витребувані приписом документи та інформація безпосередньо стосуються здійснення конституційного провадження у справі № 2-1/2023(125/23), яка перебуває на розгляді у КСУ, оскільки розгляд звернення ОСОБА_3 на засіданні КСУ пов'язаний з обговоренням суддями обставин цієї справи».

З огляду на те, що відомостей про завершення розгляду справи № 2-1/2023(125/23) матеріали справи в той час не містили, припис НАЗК відповідно до абз.4 ч. 6 ст. 12 ЗУ «Про запобігання корупції»¹⁰⁵ не може вноситися з питань, які безпосередньо стосуються здійснення суддею правосуддя, а також здійснення суддею КСУ конституційного провадження.

Предметний аналіз зазначеного рішення апеляційного суду та норм національного законодавства чітко підтвердив намір законодавця щодо необхідності захисту гарантій незалежності суду й неприпустимості позасудового втручання у здійснення, в даному випадку, конституційного провадження та відправлення правосуддя в цілому, окреслюючи розмежування змісту повноважень між НАЗК і суддями в процесі розгляду ними конкретних справ. Разом з тим, тривале протистояння не може не позначитися на зростаючій напрузі як між Радою суддів України та НАЗК, так і у суспільстві в цілому, адже тема поваги до конституційних гарантій незалежності суддів та забезпечення їх безсторонності завжди були визначальними з точки зору відданості ідеї верховенства права та формування громадської довіри до судів.

VI. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Аналіз судової практики, актів Вищої ради правосуддя і Ради судів України свідчать про наявність системної проблеми та необхідність узгодження їх підходів із НАЗК з метою забезпечення правової визначеності при тлумаченні поняття конфлікту інтересів та окреслення кола типових ситуацій, які містять конфлікт інтересів. Варто підкреслити,

¹⁰⁵ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118820922>

що ЗУ “Про запобігання корупції” має більш широку сферу застосування, адже поширюється на всіх суб’єктів, передбачених у ст. 3 ЗУ “Про запобігання корупції”, натомість особливості конфлікту інтересів у діяльності суддів мають свою специфіку та регулюються додатково спеціальними нормами ЗУ “Про судоустрій і статус суддів” та процесуальним законодавством.

У цьому контексті слід розрізняти процесуальний конфлікт інтересів, що може виникати в діяльності судді під час здійснення ним правосуддя в конкретній справі, та поза процесуальний конфлікт інтересів, який не пов’язаний безпосередньо зі здійсненням правосуддя і може виникати, зокрема, під час виконання суддею певних адміністративних функцій в суді чи на посадах в органах суддівського врядування.

Орієнтирами для врегулювання процесуального конфлікту інтересів виступають міжнародні стандарти неупередженості/безсторонності суду, вироблені практикою ЄСПЛ при тлумаченні п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що закріплює право на справедливий судовий розгляд.

Аналіз норм національного законодавства дає підстави висувати, що при наявності конфлікту інтересів в діяльності судді слід вести мову про три взаємопов’язані аспекти – процесуальний, етичний та антикорупційний. Відповідно, можна виокремити і три види наслідків, які можуть наставати за порушення вимог врегулювати конфлікт інтересів: а) процесуальні, що полягають у скасуванні судового рішення судами вищої інстанції у випадку, коли справу було розглянуто неповноважним складом суду в умовах наявності конфлікту інтересів, б) притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, в) притягнення судді до адміністративної відповідальності. Засобом врегулювання процесуального конфлікту інтересів є процедура відводу (самовідводу) судді, порушення правил врегулювання процесуального конфлікту інтересів тягне за собою передусім процесуальні наслідки, оскільки постає загроза для безстороннього судового розгляду .

Дисциплінарна та адміністративна відповідальність за порушення правил по врегулюванню конфлікту інтересів можуть настати у випадку порушення правил врегулювання як процесуального, так і поза процесуального конфлікту інтересів. Хоча зазначені види відповідальності і мають свої особливості, разом із тим, очевидно, що для них обох ключовим моментом є кваліфікація наявності або відсутності в конкретній ситуації конфлікту інтересів як центрального термінопоняття для кваліфікації певних дій як дисциплінарного проступку або адміністративного правопорушення. Відтак, ситуація конкуренції повноважень НАЗК та Ради суддів України у питаннях врегулювання конфлікту інтересів в діяльності суддів призводить подекуди до парадоксальних ситуацій, коли зазначеними органами поняття конфлікту інтересів у одній і тій же ситуації тлумачиться по-різному, на чому наголошувалося вище.

На основі проведеного аналізу можна сформулювати наступні рекомендації щодо удосконалення механізму при вирішенні питання за наявності конфлікту інтересів в діяльності суддів:

- внести законодавчі зміни до ЗУ “Про судоустрій і статус суддів” шляхом прямого закріплення на рівні закону повноважень Ради суддів України надавати роз’яснення стосовно наявності або відсутності конфлікту інтересів в діяльності судді за зверненнями суддів;
- органам суддівського врядування і самоврядування спільно з НАЗК розробити погоджений механізм реагування на випадки наявності реального або потенційного конфлікту інтересів у суддів в поза процесуальній сфері;

- зберегти практику притягнення суддів виключно до дисциплінарної відповідальності за порушення вимог законодавства щодо процесуального конфлікту інтересів, натомість підстави для притягнення судді до адміністративної відповідальності тлумачити звужено, поширюючи їх виключно на випадки вчинення дій та прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів в поза процесуальній сфері;
- розробити за спільної участі Ради суддів України, Вищої ради правосуддя та НАЗК Посібник з питань уніфікованого тлумачення питання безсторонності / неупередженості суду, що є важливою компонентою забезпечення права сторін у справі на справедливий розгляд незалежним та безстороннім судом і вирішується з передбачених процесуальним законодавством підстав виключно через інститут самовідводу/відводу судді, та відмежування від випадків з конфліктом інтересів поза судовим процесом в ході адміністративної діяльності.